

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Україна)
Університет імені Яна Кохановського в м. Кельце (Польща)
Міжнародний науковий журнал
«Studia Methodologica»

**Категорія «зміни»
у соціальних і гуманітарних дослідженнях**
Матеріали V Тернопільсько-методологічного колоквиуму

Тернопіль, 2021

УДК 80: 005.745

Категорія «зміни» у соціальних і гуманітарних дослідженнях: матеріали V міжнародного Тернопільського методологічного колоквиуму, 26-27 березня 2021 року / за заг. ред. О. В. Лабащук. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 66 с.

Тези доповідей V міжнародного Тернопільського методологічного колоквиуму «Категорія «зміни» у соціальних і гуманітарних дослідженнях» (26-27 березня 2021 року) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Конференція присвячена проблемам методології наукового пізнання і розглядає способи дослідження категорії «зміни» у різноманітних гуманітарних дисциплінах.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів гуманітарних закладів вищої освіти та вчителів загальноосвітніх шкіл.

ЗМІСТ

Світлана Бартіш ФЕНОМЕН ОПОРУ ЗМІНАМ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ.....	5
Гарасим Тетяна КОРОНЕОЛОГІЗМИ: СПРОБА МОНІТОРИНГУ МОВНИХ ЗМІН В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ.....	11
Глазков Алексей ТЕКСТ: СТАБИЛЬНОСТЬ И ИЗМЕНЧИВОСТЬ.....	13
Глотов Олександр СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕНТ ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЇ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРЕЙДА.....	17
Грицак Наталія СТУДЕНТИ ПОКОЛІННЯ Z: ЗМІНИ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ.....	20
Деркач Галина ЗМІНИ У РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ОСКАРА ВАЙЛДА В УКРАЇНІ.....	22
Дрогомирецька Христина ДЕКОНСТРУКЦІЯ НАСИЛЬСТВА ТА НАСОЛОДИ ЯК ІДЕЙНИХ ОСНОВ СУСПІЛЬСТВА У РОМАНІ САЛМАНА РУЩІ «КЛОУН ШАЛІМАР».....	27
Дубровський Роман АВТОРСЬКА МОДЕЛЬ ЗМІНИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У РОМАНІ «РУСІНИ» В. ПЕТРОВАЯ.....	29
Кузьменко Оксана ТВОРЧИСТЬ «ОСТАРБАЙТЕРІВ» ЯК ФОРМА ДОСВІДУ Й КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА: ЗМІНА НАУКОВОЇ ВІЗІЇ ФОЛЬКЛОРИСТА.....	34
Лабашук Оксана ЗМІНИ У РОЗУМІННІ ПОНЯТТЯ «ФОЛЬКЛОРНА ПРОЗА».....	39
Лещак Олег ОНТОЛОГІЯ І АНТРОПОЛОГІЯ ЗМІНИ.....	43

Лещак Світлана ТРАНСФОРМАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ БГ (ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ).....	45
Любінецька Марія ТИПОЛОГІЯ ПОДІЄВОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Г. ШКОРУПІЯ «ДВЕРІ В ДЕНЬ»).....	47
Пасічник Олена ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА ПРИРОДА ТРИЛОГІЇ «OST» УЛАСА САМЧУКА: РІЗНІ ПОГЛЯДИ ТА СУЧАСНІ ДИСКУСІЇ.....	49
Присяник Оксана КАТЕГОРІЯ «ЗМІНИ» У НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ Ф. ДЕ СОССЮРА.....	51
Решету́ха Тетяна ПРЕСОДРУКУВАННЯ НА ТЕРНОПІЛЛІ НА ЗЛАМІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ....	54
Слободян Назарій ЗМІНИ У МЕТОДИЦІ ЗБОРУ ФОЛЬКЛОРНОГО МАТЕРІАЛУ ПРО НІМЦІВ ТА НІМЕЧЧИНУ В ЧАСОВІЙ ПРОЕКЦІЇ.....	57
Stefański Ryszard SPOŁECZNE I POLITYCZNE ZMIANY W ASPEKCIE BEZPIECZEŃSTWA. PRZYKŁAD POLSKI.....	63
Трачук Катерина СУЧАСНІ ЗАКЛИКАННЯ БАГАТСТВА (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ- ДЖЕРЕЛ).....	64
Ятищук Оксана ДИНАМІКА ЗМІН У ЕТНОПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ.....	70

ФЕНОМЕН ОПОРУ ЗМІНАМ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Світлана Бартіш, кандидат філологічних наук
Тернопільський кооперативний торговельно-економічний коледж

Каталізатором розвитку сучасного суспільства є нові соціальні виклики, що передбачають введення інновацій у функціонування установ, а відтак і діяльність особового складу організацій в умовах змін. У наш час організації змушені перетворюватися, пристосовуватися до нових форм функціонування задля удосконалення форм діяльності та посилення власної конкурентоспроможності. Це передбачає необхідність в активному та цілеспрямованому управлінні процесами перетворень, залучення найбільш кваліфікованих кадрів, здатних до впровадження інноваційних змін. Водночас, працівники нерідко чинять опір змінам, що впливає на процес введення нових ідей та технологій. У таких умовах актуальним постає завдання щодо зменшення опору змінам персоналу, покращення показників їх професійної діяльності.

Проблематику опору змінам в організаціях розробляли ряд вітчизняних та зарубіжних науковців, як І. Ансофф, О. Віханський, М. Деванна, Д. Єрохін, А. Зуб, Л. Карамушка, Дж. Коттер, А. Куликов, К. Левін, Ю. Лапигін, О. Можвіло, А. Наумов, А. Пригожин, Х. Рамперсад, Н. Тічі, С. Фролов, Й. Хейнтце, Г. Широкова, Д. Щербакова та ін.

Ми спираємося на визначення зміни, яке подано в академічному тлумачному словнику української мови за редакцією І. Білодіда. Зміни – це «перехід, перетворення чого-небудь (переважно стану, руху, ознаки, властивості і т. ін.) у щось якісно інше; змінювання [8].

У наукових джерелах наведено досить велику різноманітність визначень терміну «опір змінам». Проаналізуємо деякі з них.

І. Ансофф трактує опір як багатогранне явище, що викликає непередбачені відстрочки, додаткові витрати та нестабільність процесу [1].

О. Люваліна під опором змінам розглядає будь-які дії чи бездіяльність працівників, які спрямовуються на протидію здійсненню перетворень в організації, їх дискредитацію. Дослідниця стверджує, що опір змінам чинять не ті працівники, які бояться самих змін, а ті, які самі бояться змінитися у результаті цих переінакшень. Тому вони намагаються стати на перешкоді змінам, щоб не потрапити в нову, не зовсім зрозумілу для них систему, в якій необхідно буде практично усе робити за новими правилами, новими вимогами [5].

На думку Ю. Лапигіна, опір – це «проблеми, що виникають при проведенні змін як наслідок непродуманих дій керівників щодо членів трудового колективу» [4, с. 125].

Узагальнивши підходи сучасних науковців, Н. Приймак пропонує виокремлювати наступні ознаки класифікації опору змінам:

1. *За рівнем виникнення*: індивідуальний, груповий (колективний), системний та ринковий опір змінам;
2. *За формами прояву*: відкритий та прихований;
3. *За інтенсивністю прояву*: активний опір змінам – має демонстративний прояв, декларується з елементами пропаганди, носить форму вчинків, спрямованих на затримку чи протидію змінам, їх дискредитацію та пасивний опір змінам – активно не демонструється (хоч може декларуватися у вигляді констатації), пов'язаний із відсутністю ініціативи та підтримки ключових компетенцій.
4. *За силою впливу на зміни*: незначний, відчутний опір і сильний опір, який може мати наслідком відміну змін та повернення до початкового стану об'єкту змін.
5. *За наслідками опору для системи управління змінами*: «легкі удари», критичний стан, важкий стан, руйнування – перебудова всієї системи управління змінами, анулювання змін.

6. *За сферою виникнення*: психологічний – виникає внаслідок страху перед невідомістю, небажання змінювати щось у своїй трудовій діяльності та логічний – заснований на раціональних доказах недоцільності змін.

7. *За тривалістю існування*: ситуаційний, тривалий і циклічний [7].

Т. Пічугіна пояснюється опір змінам певними об'єктивними та суб'єктивними причинами:

- 1) невизначеністю у майбутньому, нечіткими, нереалістичними вимогами;
- 2) особистою зацікавленістю окремих менеджерів або груп працівників у збереженні «статус-кво»;
- 3) різним сприйняттям сутності організаційних змін (упередженість, емоційність тощо);
- 4) почуттям втрати «точок опори»;
- 5) нестачею надійної інформації та зворотного зв'язку [6, с. 170]

Л. Карамушка провела цікаве емпіричне дослідження, яке було спрямоване на визначення причин опору змінам працівників вищої школи, використавши частину анкети «Психологічні основи ефективної діяльності організацій в умовах соціально-економічних змін».

У результаті дослідження вона встановила, що основними причинами, які заважають успішному введенню змін у вищій школі є те, що:

- працівників дратує нова, невизначена діяльність, для якої потрібно докладати нових інтелектуальних, емоційних та вольових зусиль (36,6 %);
- працівники не розуміють, які винагороди для них особисто принесе нова діяльність (26,0 %);
- працівники не розуміють значущість нової діяльності для перспектив розвитку організації (25,2 %);
- працівники бояться, що не справляться з новими завданнями та втратять набутий раніше авторитет (21,2 %);
- працівники не знають, як виконувати нову роботу (13,9 %);
- працівники бояться, що втратять роботу (11,5 %);

- працівники бояться, що у них погіршаться стосунки з керівництвом (8,2 %);
- працівники бояться, що у них погіршаться стосунки з колегами (4,1 %);
- працівники бояться, що погіршиться соціально-психологічний клімат у колективі (4,1 %) [3, с. 39].

Оскільки, опір змінам є досить поширеним явищем, тому доцільно детальніше охарактеризувати **фактори, які його визначають**. Автори підручника «Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки» Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. звертають увагу на наступні причини:

1. **Особиста зацікавленість.** Персонал організації повинен виявляти цікавість до проведених змін, які можуть торкнутися престижу або авторитету кожного співробітника, а також бути пов'язаними з кар'єрним ростом працівників. Опір виникає тоді, коли заплановані зміни суперечать вказаним інтересам працівників.

2. **Невизначеність.** Організаційні зміни пов'язані з невизначеністю. Члени організації можуть протидіяти змінам, виявляючи стурбованість щодо того, як організаційні зміни вплинуть на їхнє життя та роботу.

3. **Недостатнє розуміння, відсутність довіри.** Необхідність більшої кількості організаційних змін не пояснюється вичерпно персоналу, якого вони стосуються. Це нерідко пов'язано з неспроможністю ініціаторів перетворень зрозуміло й доступно пояснити їхній зміст, або з дезінформацією та неточністю. Відсутність довіри до запланованих організаційних змін також спричиняє певний опір.

4. **Різне розуміння змісту організаційних змін.** Розходження в думках щодо необхідності запровадження змін і змісту їхнього здійснення також найчастіше є фактором, який викликає опір змінам. Кожен співробітник оцінює фактори змін по-різному. Це залежить від професійної підготовки, спеціальності та кваліфікації персоналу, а також накопиченого досвіду.

5. *Психологічна невідготовленість до змін.* Цей фактор виявляється тоді, коли зміни не торкаються інтересів працівників (така ситуація виникає рідко) [2, с. 164-165].

Кожний з учасників по-різному сприймає організаційні зміни. Тому наука і практика накопичили певну кількість прийомів і методів подолання опору організаційним змінам. Основні з них та їхні переваги і недоліки наводять згадувані вище автори [2, с. 170]:

Метод	В яких ситуаціях використовується	Переваги	Недоліки
Навчання та роз'яснення	При відсутності інформації, або неточної інформації	Після того, як співробітники переконуються в необхідності змін, вони надають допомогу в їхній реалізації	Якщо порушені інтереси великої кількості людей, процес стає досить тривалим
Уточнення та залучення	В ініціаторів відсутня інформація, необхідна для проектування змін, а інші члени організації мають досить повноважень, щоб перешкодити їх проведенню	Залучені до проектування змін співробітники стануть її прихильниками; вся наявна в них інформація буде використовуватися для складання плану змін	Потребує багато часу, якщо залучені співробітники пропонують неприйнятний варіант
Підтримка	Співробітники опираються через складності з адаптацією до змін	Інші підходи не дозволяють домогтися адаптації	Може потребувати багато часу та сил і не забезпечити успіху
Досягнення угоди	Хто-небудь (індивід або група) значно програє в результаті майбутніх змін, але має більший вплив в організації	Іноді це єдиний спосіб уникнути більш масового опору	Може бути дорогим – побічно торкається інтересів третіх осіб, з якими також необхідно прийти до згоди
Маніпуляція	Інша тактика неефективна та вимагає більших витрат	Може бути швидким і дешевим рішенням виникаючих проблем	Ускладнення можуть виникнути надалі, якщо працівники відчують, що ними маніпулюють

Явний і неявний примус	Істотним фактором стає тема проведення змін, а її ініціатори мають у своєму розпорядженні необхідні повноваження	Швидкий спосіб здійснення змін, переборюється будь-який опір	Ризиковано – співробітники можуть ґрунтовно не прийняти ініціаторів реформи

Отже, будь-які зміни в організації нагтовхуються на людський фактор, викликаючи опір змінам, який може бути зумовлений певними суб'єктивними та об'єктивними причинами. Існує ряд методів для подолання опору змінам, кожен з яких має свої переваги та недоліки.

Перспективою подальшої роботи повинно стати дослідження ефективності застосування конкретних методів подолання опору змінам.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление / пер. с англ. Е. Л. Леонтьева, В. Н. Смирнов. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
2. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
3. Карамушка Л. М. Психологічні особливості опору змінам персоналом вищої школи. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2015. № 2. С. 35-42.
4. Лапыгин Ю. Н. Стратегический менеджмент: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 2007. 236 с.
5. Лювалина Е. Специфика управления человеческими ресурсами в различных условиях. URL: <http://hrportal.ru/article/specifika-upravleniyachelovecheskimi-resursami-v-razlichnyhusloviah> (дата звернення: 09.02.2021).
6. Пічугіна Т. С. Управління змінами: навчальний посібник. Харків: ХДУХТ, 2017. 226 с.
7. Приймак Н. С. Класифікація опору змінам та його оцінювання в рамках системи управління змінами підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 6.

URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7150> (дата звернення: 23.04.2021). DOI: [10.32702/2307-2105-2019.6.67](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.6.67)

8. Словник української мови: в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка. Том 3, 1972. С. 621.

КОРОНЕОЛОГІЗМИ: СПРОБА МОНІТОРИНГУ МОВНИХ ЗМІН В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Гарасим Тетяна, кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Коронеологізмами є нові терміни, слова або словосполучення, які створені внаслідок нового соціального досвіду, спричиненого пандемією коронавірусу, що охопила світ у 2019 році. Таким чином, новий тип неологізмів не тільки кодифікує новий культурний досвід у суспільстві, але й виступає як значущими мовними знаками, так і цілими концептуальними системами. Закономірним наслідком спалаху Covid-19 стала хвиля утворення та вживання у різних стилях неологізмів, пов'язаних з пандемією (нові реалії життя, умови роботи, заходи безпеки під час пандемії).

Основними способами утворення коронеологізмів в англійській мові є:

1) основоскладання (*mask-shaming* (mask + shaming) – n., criticising or confronting someone who is not wearing a facecovering; *rat-licker* (rat + licker) – n., someone who does not wear an anti-covidviral mask; *zoom-bombing* (zoom + bombing) – n., hijacking and/or interrupting videoconferencing on the Zoom platform);

2) злиття початкової частини слова з кінцевою частиною іншого слова (*anthropause* (anthropological + pause) – n., the global slowdown of travel and otherhuman activity due to theCovid-19 lockdown; *coronacation* (Corona + vacation) – n., a vacation that takes place because of cheap flights and hotels that exist because of the 2020 coronavirus; *quarantini* (quarantine + martini) – n., a cocktail that can be

made with things you've already got in your house, and is best enjoyed with a quarantine partner or neighbour; *lockstalgia* (lockdown + nostalgia) – n., nostalgia for a time when the country was in lockdown, or in a more extreme form of lockdown; *covidivorce* (coronavirus + divorce) – n., a divorce resulting from the stress caused by the Covid-19 epidemic);

3) акронімія (*WFH* – working from home; *PPE* – personal protective equipment; *PUI* – Person Under Investigation);

4) афіксація (*antimasker* (anti + mask + er) – n., a person who doesn't wear a protective mask; *masklessness* (mask + less + ness) – n., a phenomenon when a person doesn't wear face-covering);

5) злиття + афіксація (*coronials* (Corona + millennial + s) – n., kids who were conceived by their parents during the quarantine that resulted from the coronavirus and who were born post-December 2020; *quaranteams* (quarantine + team + s) – n., groups forming and performing music or competing in quizzes virtually during lockdown; *quaranqueens* (quarantine + queen + s) – n., women who lock themselves inside and obsessively [clean](#), wash clothes, wipe all purchased items and make others follow strict hygiene rules during a [global pandemic](#));

6) основокладання + афіксація (*lockdowners* (lock + down + er + s) – n., individuals coping with life in conditions of isolation; *circuit-breakers* (*circuit* + *breaker* + s) – n., people halting an exit from lockdown by closing re-opened venues or ceasing re-started activities);

7) усічення + основокладання (*ronadobbing* (corona + dobbing) – v., informing on those contravening crisis-related restrictions).

Отже, коронеологізми та їх словотвірні особливості є актуальною темою для лінгвістичних досліджень, адже пандемія коронавірусу, маючи соціальні, економічні, психологічні, освітні наслідки, активно впливає на лексичну систему мови.

Список використаних джерел

1. Crystal D. Covocabulary. URL:

<http://www.cambridgeblog.org/2020/05/covocabulary/> (дата звернення: 22.02.2021).

2. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/> (дата звернення: 22.02.2021).

3. Roig–Marín, A. English-based coroneologisms: A short survey of our Covid-19-related vocabulary. English Today. 2020. № 1-3.

DOI: 10.1017/S0266078420000255.

ТЕКСТ: СТАБИЛЬНОСТЬ И ИЗМЕНЧИВОСТЬ

Глазков Алексей, кандидат филологических наук
*Российская академия народного хозяйства
и государственной службы*

1. Цель доклада: показать необходимость нестабильности текста при заданном условии эмерджентности текста. Под эмерджентностью понимается невыводимость свойств системы высшего уровня (СВУ) из свойств ее элементов. Эмерджентность текста означает, что свойства текста не выводятся из свойств составляющих его элементов, таких, как предложения и слова.

2. Стабильностью языковой единицы будем считать такое ее состояние, когда расположенные в заданном порядке строго выбранные элементы создают четко определяемое значение. Под порядком СВУ понимается отражение множества элементов на множество натуральных чисел. Под строгостью выбора ее элементов понимается положение, при котором замена или исключение элемента приводит к изменению СВУ. Четкое определение значения понимается как такое значение, которое мотивировано входящими в СВУ элементами.

3. Исследования текста допускают два основных подхода к тексту: текст как множество предложений (Т1) и текст как завершенная целостность, выступающая в качестве самостоятельной коммуникативной единицы (Т2).

Т1 представляет собой базу данных, множество значений, лежащих в основе смыслов, которые могут возникать при чтении. Элементом Т1 является предложение. Связность двух контактно расположенных предложений (когезия) не является обязательным условием Т1. Отношения возникают между предложениями как на близком, так и на дальнем расстоянии. Существенным для Т1 оказывается не грамматическая или семантическая оправданность контакта, а непротиворечивость в рамках целостности – когерентность. Расстоянием называется количество предложений, необходимое для того, чтобы два предложения в тексте получили когерентность. Близкое расстояние определяется возможностью действия когезии, дальнее расстояние – невозможностью.

Т2 имеет в качестве основы по умолчанию готовый текст и подразумевает, что текст прочитан и смыслы сформированы. В противном случае он не может выступать как единица коммуникации. Для Т2 актуальны такие категории, как автор, читатель, нарратор, композиция, жанр и под. Элементами Т2 оказываются не предложения, а составляющие, способные образовывать названные категории. Понимание и интерпретация текста являются функциями Т2, поскольку Т2 допускает принять во внимание историческое время интерпретации, степень образованности интерпретатора, удаленность времени интерпретации от времени создания текста, общие знания автора и интерпретатора и т. д.

4. Т1 и Т2 – это и два аспекта изучения текста, и два сосуществующих процесса общения человека с текстом в процессе чтения. Чтение может быть принципиально определено как функция Т1 на Т2. Стартовой позицией для создания текстовых смыслов (Т2) всегда оказывается текст как база данных (Т1), однако в процессе создания смыслов актуализируются знания, не содержащиеся в тексте, поэтому мы говорим о принципиальном определении.

5. Вариативность понимания текста (обозначим ее через семантическую нестабильность) обычно связывается с внешними текстовыми факторами. Формируется треугольник, вершинами которого оказываются: текст (Т1) – читатель (Ч) – понимание текста (Т2). Сторона Т1Ч выражает процесс чтения, процесс общения читателя с текстом, в ходе которого у читателя возникает представление о тексте. Сторона Т2Ч выражает процесс обогащения текстовых смыслов дополнительными смыслами, исходящими из опыта читателя. Остается сторона Т1Т2 – выражение смыслов в тексте. Она обходит стороной читателя и представляется наиболее стабильным компонентом треугольника. Но возникает вопрос: не содержит ли Т1 в самом себе предпосылок вариативности Т2?

6. Семантика Т1 создается на основе отношений между входящими в него предложениями. Идеальная модель Т1: в каждом предложении выражены отношения с предложениями, с которыми оно вступает в связь; если связь не выражена, ее нет. Такая модель может быть названа идеальной когезийной моделью. Она изоморфна модели слова, где связи морфем необходимы и очевидны. Однако подобного изоморфизма со словом нет уже на уровне предложения, где отношения между отдельными пропозициями могут быть не выражены. Когезия не может быть названа всеобъемлющей текстовой категорией, так как она, во-первых, не действует между любой парой контактных предложений, а во-вторых, не действует на больших расстояниях.

Наиболее значимой текстовой категорией является когерентность. Предложения когерентны, если между ними не возникает противоречия в пределах текста. Если предложения некогерентны, в пределах текста должно существовать такое множество предложений, в котором они будут когерентны. Максимальным множеством, в котором когерентность любых двух предложений подтверждается, является текст. В тексте возможно наличие неограниченного количества подмножеств, в которых когерентность пары предложений подтверждается.

Когерентность, в отличие от когезии, не требует формальной выраженности. Когерентность возникает как на близких, так и на далеких расстояниях текста. Следовательно, когерентность пары не требует контакта и когезийных отношений.

Из этого следует, что T1 содержит неограниченное множество линейных и нелинейных множеств предложений, в которых подтверждается когерентность всех или части входящих в них предложений.

7. Данное предложение допускает вхождение в разные когерентные подмножества T1, что следует из отсутствия необходимости формальных показателей связи между предложениями. Вхождения в разные множества допускает формирование разных отношений и, соответственно, разных прагматических значений, возникающих у данного предложения. Это обстоятельство становится основанием для нестабильности значения текста. Нестабильность T1 влечет за собой нестабильность T2.

8. Из сказанного ранее следует, что реальный читатель не способен выявить все возможные когерентные множества на пространстве текста. Актуализация некоторых множеств приводит к формированию своего, читательского представления о тексте, на который накладывается опыт, уникальный бэкграунд, приводящий к уникальному пониманию текста.

Вывод: стабильность текста касается только его количественной стороны. Внутренняя структура текста нестабильна, изменчива уже на уровне T1, что становится условием нестабильности в понимании текста.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕНТ ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЇ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРЕЙДА

*Глотов Олександр, доктор філологічних наук, професор,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка*

Термін «мазохізм», який вже давно вийшов за межі суто професійного медичного ужитку, увів до обігу один з засновників сексології професор Університету Граца Ріхард фон Крафт-Ебінг у процесі створення теорії сексуальної патології [8], спираючись на деякі твори уродженця столиці Королівства Галиції та Лодомерії Австро-Угорської імперії західноукраїнського міста Львова австрійського письменника Леопольда фон Захер-Мазоха [4].

У системі психоаналізу Зигмунда Фрейда це явище відносять до числа елементів несвідомого у психіці [11, 12, 13]. Девіація, яка відображає схильність особистості до сексуального задоволення через приниження, мала у творчості Захер-Мазоха характер випадковий та епізодичний. Про це свідчить те, що у монографії «Psychopathia Sexualis» Крафт-Ебінг посилається лише на один текст – «Венера у хутрі», не рахуючи науково не коректного посилання на листування анонімного пацієнта з письменником, внаслідок чого дослідник кваліфікує як сексуальних збоченців не тільки персонаж літературного твору, але й самого автора. Крім того, додаток «Мазох», від якого й пішла назва феномену, не є родовою приналежністю письменника, а дівочим прізвищем матері – Кароліни Мазох, дочки професора Франца Мазоха, ректора Львівського університету та почесного громадянина Львова. Не виключаю й того, що письменник, колишній приват-доцент Університету Граца, який на момент публікації книги (1886), виданої невеликим накладом та латинською мовою, вже досить давно відійшов від наукової діяльності, тим більше у цілком сторонній для нього, історика, сфері – медицині, міг взагалі не знати про використання його імені як наукового терміну.

Значно більш суттєвим вектором у писаннях німецькомовного літератора, представника австрійської імперської аристократії, університетського вченого були твори, присвячені історії, побуту та звичаям польської, єврейської та особливо української національних меншин Австро-Угорщини: «Польські єврейські оповідання», «Єврейські історії», «Нові єврейські історії», «Галицькі оповідання». Ця обставина спричинила упереджене ставлення до нього у тогочасній імперській літературній критиці як до панславіста та юдофіла.

Існує тенденція пояснювати виникнення «української школи» в австрійській літературі (Карл Еміль Францоз, Мойсей Йозеф Рот, Ернст-Рудольф Нойбауер, Людовик Адольф Симиґинович-Штауфе) і зокрема – у книгах Захер-Мазоха, тісним зв'язком з домінуючим у Галичині українським етносом у початковий період життя письменника [1, 2, 5, 9, 10]. Аналогічним чином виникла «українська школа» у польській літературі: Тимош Падура, Юліуш Словацький, Антоній Мальчевський, Северин Гоцинський, Міхал Грабовський, Юзеф Коженювський, Юзеф Богдан Залеський. Якщо залишатися у терміносистемі психоаналізу, то можна висловити припущення, що причиною «комплексу України» у авторській самосвідомості як австрійських, так і польських письменників, є почуття родинного боргу перед етнічним середовищем, яке сприймається як колиска. Зокрема, аналітично перспективним було б порівняння образів галицьких (польських, єврейських, українських) жінок у творах Захер-Мазоха з його реальними жінками – слов'янками та псевдо-слов'янками – напівміфічною годувальницею малого Леопольда «Гандзею з Винник», з якою він за сімейною легендою до 12 років говорив українською, Вандою фон Дунаєвою, дружиною, колегою по перу та експлуататоркою його прізвища. І, як знак оклику наприкінці, мама у деяких джерелах, скоріш за все – недостовірних, але таки німецьких – «war die Letzte ihres alten slawischen Geschlechts», тобто - була останньою з її старовинного слов'янського роду.

Список використаних джерел

1. Вульф Л. «Мої найзаповітніші фантазії»: Леопольд фон Захер-Мазох і міф Східної Європи. *Україна модерна*. 2003. Число 8.
2. Горбач А.-Г. Українська тематика в творчості Захер-Мазоха. *Сучасність*. 1995, № 1.
3. Джонс Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда. Москва, 1996. 448 с.
4. Захер-Мазох Л. фон. Венера в хутрі. Київ, 2018. 156 с.
5. Захер-Мазох Л. фон. Вибрані твори. (Авт. післямови Лариса Цибенко). Львів, 1999. 383 с.
6. Захер-Мазох Л. фон. Дванадцятий сніданок. *Всесвіт*. 2006. №5/6. С.202-206.
7. Захер-Мазох Л. фон. Мандрівні комедіанти. Харків, 2020. 250 с.
8. Крафт-Эбинг Р. Половая психопатия. Москва, 2013. 624 с.
9. Сварник Г. Джерела до біографії Леопольда фон Захер-Мазоха та його родини у Галичині. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2017. Число 87.
10. Середа О. Леопольд фон Захер-Мазох і український національний рух у Галичині у 60–х роках ХІХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 1998. Вип. 5.
11. Фрейд З. О психоанализе. «Ребенка бьют»: к вопросу о происхождении сексуальных извращений. Москва, 2008. 140 с.
12. Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций. Методика и техника психоанализа. С.-Пбг., 1998. 224 с.
13. Фрейд З. Экономическая проблема мазохизма. *Психоанализ*. 2011. № 1 (15). С. 8-19.

СТУДЕНТИ ПОКОЛІННЯ Z: ЗМІНИ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Грицак Наталія, кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Сьогоднішній студент – це представник покоління Z, який кардинально відрізняється від своїх викладачів, здебільшого представників покоління X (1960-1980 рр.). У цьому контексті цілком погоджуємось із думкою Петра Саухи, зокрема «головна помилка, яку ми часто допускаємо, – це намагання вдавати, що ніяких, особливо глибинних змін, не відбувається і робимо свою роботу так, як звикли. Педагогам, представникам «X»-покоління, важко усвідомити те, що «Z»-покоління – не те покоління» [1, с. 69]. Відтак, знання ключових характеристик цих поколінь, різних за своїми базовими цінностями, дають змогу вибудувати стратегію взаємодії та зменшити дистанцію між педагогами і студентами, що, беззаперечно, посилить ефективність навчального процесу. Втім, розмірковуючи про потребу змін освітньої парадигми, доцільно стисло увиразнити сутність теорії поколінь і визначити пріоритетні ознаки «зетів».

Теорія поколінь з'явилась наприкінці ХХ століття. Американські вчені – демограф Нейл Хоув (Neil Howe) та історик Вільям Штраус (William Strauss) у 1991 р. у праці «Покоління» [2] презентували нову концепцію, згідно з якою підґрунтям конфлікту поколінь є протилежні цінності, а не вікові рамки. Так, набуті «базові» цінності, що формуються до 11-14 років під впливом єдиних зовнішніх культурних, історичних, технологічних та інших подій і обставин, згодом визначають формат соціальної поведінки людей: досягнення мети, індивідуальне прагнення, модель поведінки, вирішення конфліктів. Послуговуючись теорію поколінь, сучасні студенти належать до покоління Z, яке виросло у середовищі цифрових технологій. Саме тому їх ще називають «Digital Native», що фактично перекладається як Цифрова Людина [3]. Схематично увиразнимо головні характеристики «зетів» (рис. 1).

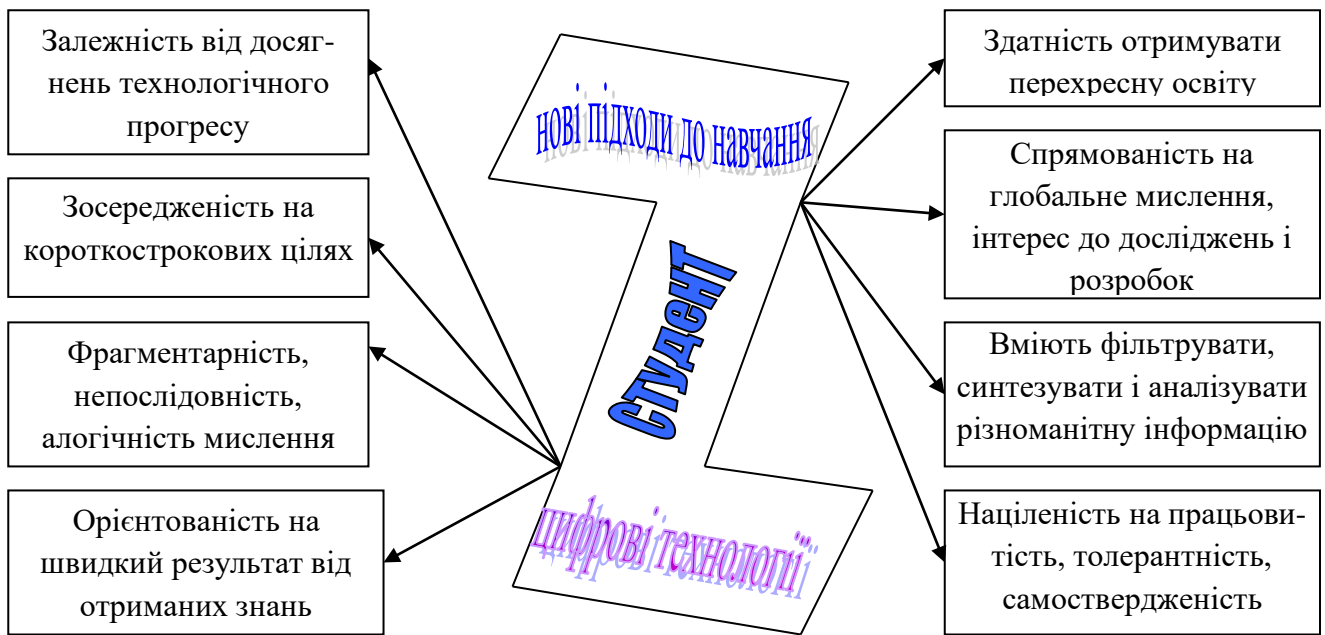

Рис. 1. Характеристики студентів покоління Z

Розуміння (сприйняття / прийняття!) викладачем цих ознак покоління Z значною мірою допомагають визначити вектор педагогічних дій зі студентами. На нашу думку, зміна освітньої парадигми повинна реалізовуватись у таких напрямках. По-перше, моделювання відповідних психолого-педагогічних умов. Мова йде, насамперед, про створення ситуацій творчого вибору і відчуття свободи; виявлення толерантного, демократичного ставлення до студентів; володіння професійною мобільністю (вміння та навички швидко змінювати види діяльності, творчо засвоювати нові види діяльності та ін.). По-друге, активне застосування викладачем інформаційно-комунікаційних технологій, актуальність якого особливо виявилась у момент впровадження заходів щодо запобігання поширення коронавірусу COVID-19, що передбачали миттєвий перехід університетів на дистанційну форму навчання. Зрозуміло, що у вирашному положенні опинилися саме ті викладачі, які мали колекцію презентацій чи інформаційних пакетів із навчальних тем; розроблені електронні курси; перелік електронних бібліотек, сайтів, що допомагають успішному вивченню матеріалу; досвід органічного поєднання різних інтерактивних методів і технологій навчання. По-третє, навчально-практичний компонент повинен містити чітку структурування навчального матеріалу; синтез

теоретичної інформації та практичних умінь; різні варіанти алгоритмів навчальних дій, на основі яких студенти можуть розробити власний алгоритм; проєкцію на майбутню професійну діяльність тощо.

Отже, викладач вищої школи з метою успішної комунікації з представниками покоління Z має бути готовий до моделювання нової освітянської парадигми.

Список використаних джерел

1. Саух П. Ю. Характерні риси нового «Z»-покоління та особливості роботи з ним в контексті Нової української школи. Практична філософія і Нова українська школа. Зб. тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2019 р., м. Київ. Київ: НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України, 2019. С. 67–70.

2. Howe N., Strauss W. Generations: The History of Americas Future, 1584 to 2069. New York: Quill William Morrow, 1991. 367 p.

3. Sholehah Salsabiila, Khresna B. Sangka and Nurhasan Hamidi. Academic Procrastination on Digital Native Higher Degree Student: Does it Really Matter? *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2018. № 262. P. 416-421. DOI: <https://doi.org/10.2991/ictte-18.2018.78>

ЗМІНИ У РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ОСКАРА ВАЙЛДА В УКРАЇНІ

Деркач Галина, кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюк

Проблема співвідношення життя Оскара Вайлда та його творчого доробку проходила червоною ниткою у критичних оглядах, які виходили протягом ХХ століття в англomовному (і не лише) культурному просторі. Переважання

інтересу до особистості митця, а не до його творів становить суть феномена Оскара Вайлда, який і до сьогодні не втратив своєї актуальності.

Геополітична ситуація, що склалася в ХХ століття, залишила свій відбиток як на всій світовій літературі, так і на українському літературному процесі. Українське літературне життя того часу було розпорошеним: Україна царської Росії, Галичина, УРСР, незалежна Україна, численна політична еміграція. Рецепція імені та творчої спадщини англійського письменника ірландського походження Оскара Вайлда в Україні в першій половині ХХ століття є однією з яскравих сторінок історії україно-англійських літературних зав'язків.

Входження імені та творчості О. Вайлда в український культурний простір проходило кількома етапами і часто зазнавало змін.

На першому етапі (1903-1913 рр.) знайомство з іменем та естетичною платформою письменника в українському дискурсі проходило, як і в сусідніх Росії та Польщі, серед adeptів «нового мистецтва», проте здебільшого мляво і часто через вторинні джерела (зокрема, статті зарубіжних і російських критиків). Те, що українські митці слова загалом сприймали (чи не сприймали) естетичні погляди О. Вайлда ще до популяризації його творчості, є характерними рисами української рецепції англійського майстра слова на початку ХХ століття, а факт, що ім'я О. Вайлда прямо не називали (М. Вороний, Леся Українка), не є свідченням того, що з деякими постулатами його філософії чи мистецькою спадщиною українські літератори не були знайомі. Це засвідчують слова Г. Хоткевича в контексті відстоювання позицій імпресіоністичної критики: «Коли я читаю символіста, я стежу за його символами; читаю Гофмана, По – стежу за логікою їх фантазії чи за фантазією їх логіки; читаю, скажімо, Оскара Вайлда, що на реалістичнім тлі малює фантастичні малюнки, я думаю – чому то й справді штука мусить бути доконче реальною» [5, с. 134-135]. Твори англійського майстра слова на той час не були доступними широкому загалу читачів, а мовою оригіналу володіли здебільшого представники інтелігенції та аристократії.

Для другого етапу (1915 – кінець 1930-х рр.) рецепції характерні популяризація імені та творчого спадку письменника серед пересічних читачів за посередництвом перекладів малої прози (I фаза – 1911-1920-ті рр.) та перекладами драматичних творів О. Вайлда з їх подальшими постановками (II фаза – 1920-ті – 1925-1926 рр.). Творчість О. Вайлда в літературному доробку українських письменників-жертв тоталітарного режиму становить III фазу (кінець 1920-х – кінець 1930-х рр.).

Цей період можна назвати піком популярності Вайлда. Важливо зазначити, що на території Великої України (як частини Російської імперії) до 1905 року діяла так звана Емська заборона на друкування перекладів іноземних авторів українською, тому майже всі вони були опубліковані в Галичині. Перекладали поети, письменники, науковці. У 1904 році ЛНВ, прагнучи «наблизитись до новіших течій та напрямків у сучасних літературах європейських», надрукував перший український переклад з О. Вайлда – драму «Саломея» (перекладач – науковець та історик Ів. Кревецький) [4, с. 223-224].

Як результат боротьби за рідну національну школу й українську книжку на межі 1920-х рр., переважно у великих українських містах, починають виходити у світ різні видання для дітей і школярів, укладені знаними на той час педагогами, письменниками та громадськими діячами. Казки Оскара Вайлда неодноразово друкувалися в таких читанках. Видання і популяризація казок та поезії в прозі, за всієї їх численності та масовості, самі по собі не могли створити в читацькому середовищі повного і цілісного творчого портрету О. Вайлда й розповісти про специфіку та своєрідність його ідейно-художнього кредо, а книжечки і брошури давали лише «адаптованого Вайлда» для дитячого прочитання і повністю відповідали сталим естетичним міркам. В Україні міф про Вайлда не набув такої популярності, як у Росії чи в Англії. Однак, попри всі вищезгадані фактори, О. Вайлд був сприйнятий як представник світової літератури та європейського модернізму, автор популярних творів різних жанрів.

Соціальні комедії О. Вайлда, створені в період між 1892 і 1895 роками, прийшли в Західну Україну порівняно пізно [3]. Така ситуація пояснюється тим, що слава Вайлда-драматурга йшла за славою Вайлда-критика чи автора «Саломеї» і поезій в прозі. Як і шанувальники Вайлда в інших країнах Європи, галицькі глядачі насолоджувалися деполітизованими комедіями звичаїв англійського майстра слова та іскрометного парадоксу як розважальними творами, що зображують світ елегантності та розкоші вікторіанської Англії.

Критика цього періоду свідчить про обізнаність майже з усім його доробком та популярним у Росії та Англії міфом про О. Вайлда, однак не поширює останній. Творчу спадщину письменника сприймають вже не на емоційному, а на аналітичному рівні, їй дано належну критичну оцінку.

Одна з трагічних сторінок розвитку української літератури пов'язана з політичними репресіями, що відбулися в 1920-1930-х роках та еміграцією її кращих представників. Це стосувалося передусім митців, які намагалися збагатити український літературний процес новітніми віяннями, надаючи перевагу загальнолюдським та національним пріоритетам. В такі часи знову стає популярним перекладацтво. Літератори, які в умовах тоталітарного режиму, у 1920-1930-х, стали жертвами сталінських гонінь, також зверталися до творчості Оскара Вайлда. Їхній доробок можна об'єднати у третю фазу рецесії творчості англійського письменника (кінець 1920х – кінець 1930х рр.). Перекладали твори, які не дуже вписувалися в рамки нової ідеології. Тим більше це стосувалося О. Вайлда з його біографією, скандалами та естетикою. До перекладів казок і поезій у прозі додалися переклади роману «Портрет Доріана Грея», «Балади Редінгської в'язниці», віршів імпресіоністичного циклу, «Саломеї» та ін.

Часопис «Дзвони» (новий науково-літературний журнал християнської орієнтації, головний редактор о. Д-р Йосиф Сліпий) з'явився у квітні 1931 року у Львові і став спадкоємцем журналу «Поступ» (Львів, 1921-1931 рр.). Журнал проводив огляд літературних новинок із Заходу, зокрема, писав і про Оскара Вайлда. У 1931 році з'являється стаття Володимира Кучабського «Убогість

деяких письменників ... ревелюції про Уайльда» [1, с. 478]. Критик наголошує, що, хоч уся Європа ще захоплюється письменником, «в Англії – легенда про Уайльда остаточно розвіялась... і його... таки остаточно розвінчали!». Причиною цих змін В. Кучабський вважає Алфреда Дугласа, котрого називає «Альфонс Дуглас». Видно, що він знайомий з автобіографією А. Дугласа («Oscar Wilde and Myself» (1914)), оскільки погоджується з думкою, що без нього, сам по собі, Вайлд був «малим, сірим, без письменницьких ідей, а що найважливіше, неплідним, якщо хто не піддав йому теми». Як підтвердження цьому наведено приклад, що після «розлучення» Вайлд «нічого доброго» не зміг дати. Насправді ж твори, написані О. Вайлдом після судових засідань і ув'язнення («De Profundis» та «Балада Редінгської в'язниці»), вважаються перлинами творчості письменника. Вірогідно, ця стаття є першою і єдиною, що стосується особистого життя О. Вайлда і тісно пов'язана з міфом про письменника в Англії. Тут особисте життя письменника і скандали стають на заваді об'єктивної оцінки мистецького доробку О. Вайлда в той час, коли, як підтверджує автор, ним захоплюється вся Європа. Окрім того, український критик звернувся до «хибного» джерела, адже читачу відоме ставлення Дугласа до О. Вайлда у згаданій вище автобіографії, а звідси – її інформаційна ненадійність.

Отже, можемо стверджувати, що сприйняття імені та творчості Оскара Вайлда в світі, в тому числі й в Україні наприкінці XIX століття – часу, коли жив і працював письменник – дедалі більше відрізняється від рецепції, яка розпочалася у XX столітті і, зазнаючи змін, триває й надалі, збагачуючись новими цікавими інтерпретаціями та прочитанням мистецької спадщини Оскара Вайлда.

Список використаних джерел

1. Кучабський В. Убогість деяких письменників ... ревелюції про Уайльда. *Дзвони*. 1931. Ч. 1. С. 478.
2. О. К. Оскар Уайльд про літературні заробітки. *Неділя*. Львів, 1912. Ч. 15. С. 8.

3. Орлівна Г. Оскар Уайльд: «Клопіт з Ернестом» (Театр Бесіда). *Театральне мистецтво*. 1923. Вип. 11/12. С. 140.

4. Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.: матеріали до бібліографії: у 5 т. / за ред. М. М. Романюка. Львів: Фенікс, 1998–2002. Т. 2. 1999. 360 с.

5. Хоткевич Г. Літературні вражіння. *Літературно-науковий вісник*. Львів. 1908. Т. 42. С. 129–138.

ДЕКОНСТРУКЦІЯ НАСИЛЬСТВА ТА НАСОЛОДИ ЯК ІДЕЙНИХ ОСНОВ СУСПІЛЬСТВА У РОМАНІ

САЛМАНА РУШДІ «КЛОУН ШАЛІМАР»

*Дрогомирецька Христина, аспірантка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Роман Салмана Рушді «Клоун Шалімар» (2005) розглядає такі важливі компоненти суспільних відносин як насильство та насолоду. За допомогою них скріпляються самі відносини, а також вони протидіють порушенню стійкості суспільної структури та її руйнації. Саме через персонажів цього роману розкриваються основні аспекти функціонування суспільства. На противагу, конфлікт між Індією та Пакистаном за територію Кашміру (дія у романі відбувається у малих селищах Пачхігам та Ширмаль, які можна кваліфікувати як центр на порозі захоплення) виконує фреймову роль – обрамлює відносини окремих персонажів у межах цього суспільства.

Метою є з'ясувати особливості функціонування суспільної системи представленої у романі через центральних персонажів, які виконують ролі суб'єктів, через них реалізуються рішення «на благо» інших, що, без сумніву, є насильницькою дією. А також вкрай важливо дослідити сприйняття персонажами насолоди та їхнє відмежування від насолоди, яку не потребують (jouissance). Для того щоби проаналізувати цей роман та виявити згадані аспекти важливими будуть праці Жан-Люк Нансі («Буття одиничне множинне»),

на основі якої окреслено поняття насолоди, насильства, одиничності та множинності) і Моріса Бланшо («Невиможна спільнота», щодо роз'яснення понять: насолоди, насильства, одиничності та множинності).

Клоун Шалімар (один із центральних персонажів) – абсолютне втілення кашмірського суспільства (малого селища). Його дії, які кваліфікуватимуть як дії божевільного фанатика, є продовженням закладених констант, на них базується все його життя, а отже і життя суспільства. Не лише він відображає це суспільство, але й усі мешканці селищ залучені і відповідальні за їхні спільні дії та рішення, оскільки влада реалізується тільки за спільною згодою учасників процесу. Доля усіх персонажів показана як вияв «спільної дії», «спільної участі» у насильстві, яке є центральним для роману. Старійшини сприймають зраду одної із учасниць цього суспільства, Бунні, не просто як образу, вони викреслюють її із мешканців, достроково сповіщаючи про її загибель, тобто зрада прирівнюється смерті. Суспільство, показане у романі, прокламує певні поведінкові норми, принцип їхньої реалізації є сталими – «спільнота» витісняє суб'єкта при переступі, його права не беруться до уваги, важливими є інтереси «спільноти». Але в той же час, вигнаний суб'єкт не позбувається відповідальності, перед ним розгортається шлях покути, як перед Бунні, але важливим доповненням є те, що прийняття не відбудеться.

Насолода у кашмірському суспільстві теж структурована та обмежена для персонажів, лише Бунні – як втіленню «жіночої безмежної насолоди» (за Жаком Лаканом) може насолоджуватись безмірно. Її антагоністом стосовно здобуття насолоди виступає Клоун Шалімар, який не приймає надлишкової насолоди (*jouissance*), оскільки його роль передбачає збереження рамок та дотримання контролю.

У романі Салмана Рушді «Клоун Шалімар» насильство функціонує у вимірі імперативу, за яким живе суспільство, як і в площині глобальному, так і більш конкретному, локалізованому у межах кашмірської провінції. Суспільство представляє певну систему з міфологічним підґрунтям, яка живе за встановленими правилами, у разі порушення цих правил передбачене

покарання за вчинене. Покараний здійснює не лише покуту, але й виступає тим елементом, який розладнує чітку організацію та «смысл». Він, його «тіло» висувається як перепона, яку можна усунути, але в жодному разі не прийняти його «насолоду». Ця «насолода» стає зайвою насолодою, «насолодою», якої не треба. Таким чином центральний персонаж роману, як виразник ідей суспільства чинить холоднокривне вбивство, не приймаючи «тіла», до якого наблизився впритул, оскільки воно для нього становить «насолоду».

АВТОРСЬКА МОДЕЛЬ ЗМІНИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У РОМАНІ «РУСИНИ» В. ПЕТРОВАЯ

*Дубровський Роман, кандидат філологічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка*

Роман «Русини» Василя Петрова (Бенька) – велике епічне полотно, яке об'єднує в одне ціле велику соціальну панораму – події, так чи інакше стосуються українців, словаків, поляків, які пов'язані з політикою декількох держав, і детально промальовані картини життя однієї сільської родини з її повсякденними турботами, проблемами, невдачами і радощами.

Цей соціально-психологічний роман завдяки майстерності його автора є одночасно макропортретом усього суспільства та психологічним мікропортретом його окремих членів, показаних у різних ситуаціях.

Важливу роль в реалізації художнього задуму автора відіграє показ різних жіночих образів. Вони не тільки виконують атрибутивну, допоміжну роль в «чоловічому світі», але і самі стають творцями реальності, яка їх оточує, підлаштовують її під власні аксіологічні імперативи. Тобто відбувається зміна або ж переорієнтація традиційної жіночої ролі в сім'ї. Йдеться або просто про сильну особистість, нонконформістку, або й про жінку – центр родинного матриархального мікросоціуму, яка підкорює своїй владі не лише близьких, але й усіх, хто з власної волі або власної необережності потрапляє до кола її

інтересів. У науці вивченням проблем становлення жінки, її ролі в суспільстві займалося багато вчених, серед яких З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фромм, А. Маганетті, А. Чекаліна та багато інших. Тому це питання не є новим, проте дослідження репрезентації різних жіночих типів, зміни гендерних стереотипів у художній літературі дає можливість виявити нові грані у розумінні рецепції гендеру в творах красного письменства.

Інна Кукуленко-Лук'янець, аналізуючи психологічний образ жінки в художній літературі, виділяє 3 типи фемінних образів – залежно від здатності до побудови власного життєвого простору: 1) жінки з великою здатністю до творення світу навколо себе; 2) жінки пасивні, індиферентні, схильні довіритися долі і не прикладати вольових зусиль для отримання необхідних їм змін в житті; 3) жінки з вираженою деструктивною тенденцією, часто спрямованої на саморуйнування [2, с. 554]. Цікаво, що в романі «Русини» представлено в основному перший тип, причому у випадку з циганкою (фарагонкою) Меланкою він поступово переходить у третій – деструктивний. У центрі зображення знаходиться сім'я Кермешів, у якій після смерті батька залишилося п'ятеро синів і дочка. Головою роду стала мати Юстина. Вона виконує функцію «мозкового центру» та керівника в господарстві. Її рішення мають виконуватися повністю і безапеляційно. Саме через таку лідерську позицію в неї і виникають конфлікти із синами, які підросли і хочуть керувати якщо не всім господарством, то, принаймні, власним життям і результатами своєї праці. Цей образ сильної жінки хоч і показується автором у різних конфліктних ситуаціях, але ні на хвилину не представляється слабким або хоча б із вказівкою на невпевненість встановлених роками ціннісних орієнтирів. Для досягнення своїх цілей вона, окрім сили власного авторитету, застосовує будь-які засоби, лише б вони були ефективними. Це може бути груба сила, словесне переконання або вмовляння, хитрості або обман. Наведемо приклад із тексту: «Привыкнув держать сыновей в покорности и послушании, она никак не могла смириться с подобным настроением старшего, хотя в глубине души и сознавала, что рассчитывать на безропотное его повиновение уже никак нельзя,

что окрик только испортит их отношения, а то еще, чего доброго, и воздвигнет между ними стену отчуждения. Пожалуй, лучше образумить его ласковым словом, осторожным и легким укором» [3, с. 35].

Однак така мирна поведінка при вирішенні конфліктів є радше винятком, ніж правилом для Юстини. І виняток цей стосується хіба що її старшого сина. Уже в іншій ситуації автор показує іншу модель поведінки жінки, яка є більш типовою для неї: «Снести такое оскорбление Юстина не могла. В руке у нее оказалась кухонная доска, которой она и огрела Дмитра. <...> На лбу у него пригрелся шишак величиной с куриное яйцо, глазницы были заметно подсинены» [3, с. 37].

Йдеться про спровокований самою ж Юстиною конфлікт із чоловіком, вина якого полягала тільки в тому, що той розповів про багате життя в Америці її синові, який загорівся бажанням поїхати туди. Письменник проектує тип жінки-тирана, холерика, що не може тримати образу в собі, любительки швидкого й емоційного вирішення конфліктів. Доводять це й інші ситуації, а також авторські характеристики героїні. Наприклад: «В глазах Юстыны застыл ужас: сыновья не посчитали нужным посоветоваться с ней и похоже не уходят, а убегают из дому» [3, с. 38]. Тимчасова втрата влади над кимось із родини тільки загартовує характер матері, робить її більш винахідливою та рішучою. Так, вона не змогла утримати синів у будинку, і виявилось, що вони здатні на п'яну крадіжку. Рішення було знайдено протягом лічених тижнів: «Женила Юстына сначала Павла, а за ним и Михаила. Причиной такой поспешной женитьбы были бесконечные пьянки и происхождения обоих. Случай с полусубками вынудил ее действовать решительно и без промедления» [3, с. 177]. Коли циганка Маланка не пристала на пропозицію Юстини перестати зустрічатися з її сином за грошову винагороду, та знову вдалася до фізичної сили. Якщо зі своїми дітьми – дорослими чоловіками – вона поводитися жорстко і вимагала покори, то з чужими жінками, які загрожували безпеці та сконструйованому нею ж сімейному укладу, її поведінку можна назвати жорстокою. Так, вона щоразу вдосвіта будила невістку Христину до

роботи, хоча це було нелегко. У будинку їй повинні були підкорятися всі: «Юстына быстро разгадала уловки невестки и после второй такой выходки огрела ее по голой заднице» [3, с. 27]. І якщо відносно невістки, котра походила з гарної родини, свекруха ще стримувалася, то відносно циганки, яка могла також стати її невісткою, такого стримування в Юстини вже не було: «Никогда Меланка еще так не смеялась. И Юстына тоже никогда в жизни так не кричала и не била никого, как сейчас гостью. Колотила головой об стену, об пол, била ее кочергой, царапала, щипала...» [3, с. 238].

Війни, локальні конфлікти, родова ворожнеча, еміграція, важкі умови життя були тими факторами, які забирали чоловіків із рідних домівок, знищували їх або просто змушували йти в далекі світи. Усе це так чи інакше знаходить відгук у романі. Тому жіночі образи виникають в не зовсім звичайних варіаціях. Однак більшість із них об'єднує одна риса – сила характеру, що проявляється в різних іпостасях. Уже описана вище Юстина – лідер маленької держави, якою є її будинок. Вона, як матінка Кураж Б. Брехта, може пристосуватися до будь-яких обставин, але, на відміну від останньої, реально має можливість захистити власних дітей. Її сусідка вдова Марія та словачка Гелена, також вдова, – практичні, деякою мірою цинічні власниці, що заманюють у свої тенета чоловіків і намагаються утримати свою владу над ними. Тільки для Марії це є своєрідним видом спорту. Кожен новий чоловік для неї – досягнення: «А я и не думала умирать! Еще не все мужики прошли у меня испытание!» [3, с. 25].

Гелена ж описується неймовірною красунею. Її мета інша – вона хоче заволодіти одним чоловіком, який би став для неї всім, як був колись покійний чоловік: «Мне бы только молодого красивого мужа, чтобы я на него наглядеться не могла» [3, с. 64].

Потужним і водночас трагічним у романі є образ циганки (фарагонки) Меланки. Чи можемо простежити багато спільних рис у її зображенні з показом подібних жіночих образів у європейській літературі, зокрема епохи романтизму. Саме романтики розвинули тему «фатальної жінки» («la femme

fatale»). К. Федорова вважає, що першим твором, де цей образ уперше проявляється повною мірою, є роман Метью Грегорі Льюїса «Амброзіо, або Чернець» (1796). Науковиця стверджує, що «ми можемо побачити тут цікаві для нас зовнішні риси – розпущене волосся, очі, що лякають своїм виразом, вигляд загалом викликає емоції схиляння й обожнювання» [4]. Такою ж перед читачем постає і циганка Маланка: «На ней была ярко-желтая блузка, плотно облегающая стройный стан. Длинная черная коса, перекинута на грудь, отливала блеском вороньего крыла» [3, с. 45].

Маланка не злякалася величезного бика. Ця картина показана дуже виразно на фоні чоловічого страху перед величезною непередбачуваною твариною: «Бугай оторвал от воды голову, постоял несколько долгих секунд и, бурно вспенив вокруг себя воду, ринулся пружинисто-ленивой рысцей к цыганке. Он с поразительной легкостью выбросил на берег свою тушу и побежал.

– У-бе-гай! – Николай зажмурил глаза.

А Меланка шла как не в чем не бывало – даже шаг не замедлила. Подбежав к ней, бугай остановился как вкопанный. Меланка обошла его, как обходят камень или пень. Бугай развернулся и, вытягивая шею, пошел за ней» [3, с. 219].

В. Будний, аналізуючи образи циган у літературі, робить узагальнення про традиційність їх зображення в міжетнічних відносинах: «Волелюбне плем'я циган малювалося в літературі в освітленні екзотичному («Цигани» Пушкіна, циганка Есмеральда в «Соборі Паризької богоматері» Гюго, новелі «Кармен» Меріме, за мотивами якої створив оперу Бізе), соціальному (оповідання «Цигани» Франко), психологічному («Циганка Аза» Старицького, «Хлоп'яче справа» М. Черемшини), естетичному (збірник «Циганський романсеро» Ф. Гарсії Лорки), але всюди можна відшукати проблему міжетнічних відносин» [1, с. 60].

Отже, в романі «Русини» зображена галерея людських характерів. Особливе місце у створеній автором картині світу відводиться жіночим

образам. Автор докладно промальовує всі грані – від портретних характеристик до рис характеру, відходячи від стереотипізації і надаючи в кожній жінці індивідуальних особливостей. Стосується це й іноетнічного образу циганки. Відзначимо, що письменник майстерно представив зміну гендерних орієнтирів та стереотипів, до яких звикли читачі. Тож у романі показано чоловіків у світі сильних жінок-домінантів, які різними методами вибудовують для себе комфортне середовище існування.

Список використаних джерел

1. Будний В. Розгадка чарів цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. *Слово і Час*. 2007. № 3. С. 52-63.
2. Кукуленко-Лук'янець І. В. Психологічний образ жінки в українській літературі. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 546-554.
3. Петровай В. Русины. Роман. У 3-х кн. Ужгород : Карпати, 1993. Кн. 1. 270 с.
4. Федорова К. А. Образ «la femme fatale» в искусстве. *Гуманитарные научные исследования*. 2013. № 3. URL : <http://human.snauka.ru/2013/03/2551> (дата звернення: 20.01.2021).

ТВОРЧИСТЬ «ОСТАРБАЙТЕРІВ» ЯК ФОРМА ДОСВІДУ Й КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА: ЗМІНА НАУКОВОЇ ВІЗІЇ ФОЛЬКЛОРИСТА

Кузьменко Оксана, доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник,
Відділ соціальної антропології Інститут народознавства НАН України

1. **Зміна дисциплінарної парадигми та методології.** Світова фольклористика перебуває на пограниччі методологічних пошуків та збереження себе як наукової дисципліни у сфері інших гуманітарних напрямків, що функціонують у дуже мінливому й прагматично заангажованому в економіку сьогоденні [10]. Духовна спадщина ХХ століття, його історичний

фольклор, у тому числі оповідний (oral narratives), є тим недоораним полем, праця на якому матиме вагу для продовження актуальних досліджень у напрямку типології самопрезентації чи прагматики наративних стратегій автобіографічних оповідань [11]. Вони також у фокусі досліджень сучасних практик соціокультурного та семіотичного вимірів кризових, трагічних подій [12], важелів впливу на міжетнічні конфліктогенні ситуації та культури історичної пам'яті різних європейських країн.

Народна творчість, яка виникла у час Другої світової війни, зокрема у середовищі примусових робітників Німеччини періоду Третього Рейху, є символічним кодом, тим «lest we forget», що зберігає і передає ціннісні знання й формує ідентичність. З антропоцентричного погляду ці тексти є способом типового самопозиціонування людини: розуміння (не)свободи та моральних канонів людяності, окреслення свого місця у глобальній війні, розкриття амбівалентності стереотипів у параметрах «свій» – «чужий» через «іншого».

2. Зміна атрибуції відомих явищ культури. Невольничий цикл новотворів з важкої і складної у своєму «неприборканому різноголоссі» війни, потребує чіткості у їх називанні. Вибір назви відображає різні термінологічні традиції (радянської і пострадянської фольклористики), на основі яких закріпилися такі вирази: «народна творчість у німецькій неволі» [1], «німецька окупація» [5], «твори про «ясир» середини ХХ ст.» [3], «фольклор остарбайтерів» [9], «фольклор примусових робітників нацистської Німеччини» [2].

3. Зміна об'єкту дослідження й трактування фольклору як антропологічного джерела. У темі «творчість остарбайтерів» необхідно брати до уваги не тільки наявні тематичні фольклорні збірники, але також малодоступні архівні колекції рукописів (по)воєнних записів фольклористів, діаспорні видання, сучасні дослідження істориків, збірники інтерв'ю з остарбайтерами. Проведення нових польових записів автобіографічних нарративів, які раніше не робили з причини табуованості окремих аспектів теми, насамперед стали об'єктами історичних дисциплін, зокрема усної історії

(С. Гальченко, Г. Грінченко, В. Константинова, Т. Лапан, В. Ляхно, Т. Пастушенко та ін.).

4. Зміна жанрової гомогенності об'єкта. Творчість остарбайтерів є конгломератом творів різних жанрів: нові ліричні пісні; пісенні актуалізації строкарських, наймитських пісень; переробки з радянських популярних російськомовних пісень міжвоєнного періоду та початку війни; самодіяльні вірші; віршовані листи-послання; автобіографічні оповідання про досвід праці у німецькій промисловості та сільському господарстві Третього Райху; локальні перекази про працю у «бавора» із типовими ініціальними формулами «Як брали в Німеччину», де головними є сюжети про виживання і взаємодопомогу:

«... Як брали в Німеччину, я собі йден рік відбавила, зробила менше, бо я не хотіла їхати. Але всьо йдно мене забрали. Така Чорна Марійка, бідна, вона мала тринайці років – і всьо йдно її забрали. Не питали. Я не знаю, чо то так всіх брали. І то не йно від нас, з Львівської області, то і з Полтави, і з Миколаєва, там розмаїті були, зустрічалися дівчата. А ше попали на завод – як вони голодували там. Боже, Боже! Ми ся зустрічали, вони на заводах робили, а ми – в бавора. Прийшлася неділя, то змо ся зустрічали. Вони плакали, їсти хтіли. Я десь пару раз муки в бавора вкрала для них. Але він дзигара скурив – і по муці попідом значив, шоби я не рушила. Не можна було красти, німець руки обрубував...» [7].

5. Зміна в критеріях «фольклору» та «фольклорності». Виходимо із ширшого розуміння головного поняття, за яким *«фольклор – вітально-семіотична, світоглядна діяльність синергетичної групи людей, яка має на меті осмислення світу і свого місця у ньому, що виражається через прецедентні тексти»* (за визначенням учасників VI Тернопільського методологічного колоквиуму, січень 2020 р.). Відтак змінюються й деякі раніше визначальні ознаки «фольклорності», за якими давні зразки передбачали виключно усне збереження і передання. Натомість практика остарбайтерівського життя збільшила частку писаних текстів, що підважило критерій «усності», який на той час став умовною формою побутування питомо народних творів, скажімо, дівочих листів додому:

Пишу я листочок не з рідного края,
а пишу листочок там, де проживаю,
пишу я листочок не з рідного краю,
до тебе, сестричко моя, доріжки не знаю,
пишу я листочок не з рідного краю,
подала б ручку, так я не достану [12].

Друга важлива ознака «колективність» у стосунку до творів остарбайтерів має ще й проєктивну заданість на групову ідентичність, підтримання якої «неодмінно вимагає спільного розуміння історії та її значення для конструювання наративів, що вибудовують зв'язки поміж минулим, теперішнім та майбутнім» [4]. Для багатьох респондентів, які прожили довге життя, епізоди молодості та непомірно важкої праці у Німеччині є особливим досвідом. І тут з точки зору властивості фольклору зберігати групою/колективом вибране з того, що піддається тривалій трансмісії, важливою є відома теза про суть колективної пам'яті, яка є тим, що залишається від минулого в пережитому груповому досвіді, або те, що ці групи роблять із минулим [6].

Міркування істориків та соціологів цінні для фольклориста, який намагається зрозуміти та проаналізувати першоджерела текстів групи, зокрема від трудових невільників. Вони можуть відрізнитися за параметрами зовнішніми (часом запису новотвору, середовищем побутування і середовищем запису, формами збереження / фіксування, соціальним контролем та залежністю науково-економічної традиції від державного ідеологічного дискурсу (нацистського, комуністичного, націоналістичного, ліберального) та внутрішніми (кількість / якість текстів, варіативні парадигми / одиничний запис, фольклоризм/ фольклоризація/ фольклорність, гібридність мови / репертуару).

6. Зміна гендерної індивідуальності в категорії фольклорної «анонімності». У фольклористичних дослідженнях необхідно враховувати низку соціально-історичних чинників, що спричиняли гендерно відмінні досвіди війни. І тому важливим для аналізу творчості остарбайтерок є

результати вивчення настанов щодо «правильної» жіночої поведінки та процесів конвертації цих інтенцій у практики щоденного життя, стратегій та ресурсів виживання, які за умов німецької окупації набули жіночого гендерного модусу чи можуть бути позначені як специфічно «жіночі» [8].

7. До висновків. Український фольклор про Другу світову війну потребує нового прочитання на основі залучення автентичних записів і раніше недоступних джерел. Методологічний інструментарій аналізу творів невідільницького циклу змінюється, оскільки перехід з суто поетичного на антропологічний та культурологічний вимір народної творчості, дозволяє бачити їхню художню вартість не як набір поетикальних засобів та образів, але як культурний зразок та смислопороджуючу матерію: самовираження, самоідентифікацію, самозбереження групи, яка є і автором і носієм творчого продукту.

Нове осмислення минулого через фольклорні наративи, які іманентно призначені передавати колективно опрацьовану і вибрану інформацію, сприяє виявленню стабільних, стереотипних компонентів у різних текстах. Вони є тією «спільною поетичною нормою» [12] різних регіональних традицій, яка важлива також і як досвід пізнання й трактування окупації, і як ознака суб'єктності людини в образі її самої.

Список використаних джерел

1. Воропай О. *Ясир: листи, оповідання і народна творчість у німецькій неволі*. Лондон: Українська видавнича спілка. 1966.

2. Грінченко Г. «Раскинулись рельсы далёко...»: фольклор примусових робітників нацистської Німеччини у публікаціях радянської доби. *Вісник Харківського національного університету. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*, 11. 2008. С. 103-132.

3. Кирчів Р. *Двадцять століття в українському фольклорі*. Львів: Інститут народознавства НАН України. 2010.

4. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. *Усна історія як теорія, метод,*

джерело: зб. наук. пр. Харків: Східний інститут українознавства ім. Ковальських. 2010. С. 171–191.

5. Фольклор Вітчизняної війни: матеріал зібраний в Західних областях УРСР Львівській, Дрогобицькій, Станіславській, Тернопільській фольклорною секцією / за ред. Колесса Ф. Львівського обласного будинку народної творчості. Львів: Львівський обласний Будинок народної творчості. 1945.

6. Нора П. *Теперішнє, нація, пам'ять* / пер. з франц. А. Рєпи. Київ: ТЦВ «Видавництво «Кліо». 2014.

7. Луньо Є. Домашній архів (запис 21.07.2016 р. у с. Салаші Яворівського р-ну Львівської обл. від Луцишин Марії, 1925 р. н., 4 кл.). 2016.

8. Стяжкіна О. *Стигма окупації: радянські жінки у самобаченні 1940-х років*. Київ: Дух і літера. 2019.

9. Чистова Б. Е., Чистов К. В. *Преодоление рабства. Фольклор и язык остарбайтеров 1942-1944 гг.* Москва: НИПЦ «Мемориал». 1998.

10. Nakamies P. Change and Continuity. *Folklor Fellows Network* [online], 48. 2016. pp. 3. URL: <https://www.folklorefellows.fi/wp-content/uploads/FFN-48.pdf> [accessed 25 March 2021].

11. Hollo M. Traces of Trauma in Estonian Women's Life Narratives of World War II. *Folklore EJF* [online], 78. 2020. pp. 119-144. URL: <https://www.folklore.ee/folklore/vol78/hollo.pdf> [accessed 27 March 2021].

12. Mayer S. Editorial. *Fabula: Journal of Folktale Studies* [online], 59 (1-2), 2018. pp. 1-7. URL: <http://isfnr.org/files/Editorial.pdf> [accessed 5 April 2021].

ЗМІНИ У РОЗУМІННІ ПОНЯТТЯ «ФОЛЬКЛОРНА ПРОЗА»

Лабащук Оксана, доктор філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Записувати фольклорну прозу почали ще на самому початку становлення фольклористики як науки. Власне казка і була одним із тих видів творчості

простих селян, яка здивувала, полонила уяву освіченого збирача народної мудрості. Класичний зразок німецьких фольклорних казок опублікували брати Вільгельм і Якоб Грім.

Перші записи українських народних казок були здійснені І. Срезневським у 1829 р., М. Костомаровим у 1843 році, І. Головацьким в альманасі «Вінок русинам на обжинки» у 1847 р. Дослідження цього жанру розпочав Й. Бодяньський книгою «Наські українські казки» в 1835 році. Казки збирали, систематизовували, досліджували М. Максимович, П. Куліш, Д. Мордовець, К. Шейковський, М. Драгоманов, П. Чубинський та ін. У 1857 році П. Куліш видає «Записки о Южной Руси», де ми можемо знайти і народні казки.

Поряд із казками почали записувати народні легенди і перекази, особливо такі які мали фантастичну основу, розповідали про неймовірні події та збуджували уяву слухача.

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. з'являються перші систематизовані збірки легенд та переказів. Серед них – «Малорусские народные предания и рассказы» (Київ, 1876), укладені М. Драгомановим, «Галицько-руські народні легенди» (Львів, 1902-1903) укладені В. Гнатюком та ін.

Цінний внесок до теоретичної розробки диференціації легенд та переказів зроблено О. Деєм («Легенди та перекази»), С. Азбелєвим «Отношение предания, легенды и сказки к действительности: с точки зрения разграничения жанров»), В. Соколовим («Топонимические легенды и предания украинцев Карпат»), Н. Криничною («О жанровой специфике преданий и принципах их систематизации»), І. Франком, В. Гнатюком («Квестіонар для записування місцевих переказів»).

Варто зазначити, що у першому покажчику казкових сюжетів Анті Аарне містилася значна кількість легендарного матеріалу. Зокрема сюжети про велетня, про дурного чорта тощо.

Справжній переворот у розумінні фольклорності прозової творчості зробив у 30-х роках ХХ століття К. Сідов. Він запровадив поняття меморат

щодо оповідань, які розповідають про події від першої особи, значно розширивши уявлення дослідників про фольклорність народних оповідань.

З часом термінологічна система, запроваджена у фольклористику К. Сідовим, а саме терміни використання термінів хронікат, меморат, фабулат, почала використовуватися для характеристики особливостей побутування текстів неказкової прози. Принциповим є твердження, що будь-який текст неказкової прози постає передусім як втілення певної системи світоглядних уявлень (хронікат), може бути розказаним як особисто пережите (меморат) та формувати повноціне, естетично оформлене оповідання (фабулат). Інша справа, що традиційно фольклористика звертала увагу лише на три види народних міфологічних уявлень: міфолого-язичницькі, міфолого-легендарні та міфолого-історичні. Відповідно, на основі міфолого-язичницьких уявлень поставали тексти, у яких діяли персонажі нижчої демонології, або ж люди, наділені надприродними здібностями, міфолого-легендарні уявлення ставали основою текстів із соціально-космогонічними, соціально-утопічними, соціально-есхатологічними сюжетами, або ж християнських легенд, міфолого-історичні уявлення відбивались в історичних переказах. Таке звуження тематики неказкової прози обумовлювалось передусім інертністю наукової традиції, а також тим, що в минулому фольклористи звертали увагу або на найбільш екзотичні, фантастичні чи незвичні розповіді з уст народу (наприклад, про домовиків, відьом чи мавок), або на оповіді про видатних людей минулого чи значимі історичні події. Не виключаємо і те, що увагу збирачів та науковців у минулому привертала тексти, які мали фабулу, а отже, могли побутувати за законами фольклорної традиції, проявляти ознаки формальної організації, варіативність тощо.

На нашу думку, сфера людського світогляду, яка може зазнавати міфологізації, є значно ширшою. Ось чому тексти неказкової прози так важко вписуються в загальноприйняту систему класифікацій, буквально опираються будь-яким класифікаціям. Без сумніву, сфера людської діяльності, пов'язана з травматичним досвідом (війна, голодомор, табори, примусове виселення),

найяскравішими фактами особистої біографії (народження дитини, поїздка за кордон, трудова міграція) й досі залишається міфологізованою. Людина, яка розповідає про свій особливий досвід переживання надзвичайних подій, не може обійтися цілком раціональними поясненнями, вона, безумовно, звертатиметься до тих міфологічних уявлень, які притаманні для певного типу усної традиції.

Список використаних джерел

1. Бріцина О. Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування). Київ: Наукова думка, 1989. 150 с.
2. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.
3. Лабащук О. Натальний наратив і усна традиція: синтактика, семантика, прагматика : Тернопіль : Підручники і посібники, 2013. 320 с.
4. Мишанич С. Усні народні оповідання. Питання поетики Київ: Наукова думка, 1986. 328 с.
5. Симонідес Д. Меморат і фабулат у сучасній фольклористиці / Дорота Симонідес. *Народна творчість та етнологія*. 2007. № 1. С. 120-125.
6. Kravchuk-Wasilewska V. W obronie folkloru, czyli dialog między tradycją i współczesnością. *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy* / pod redakcją Doroty Simonides. Opole : Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 1995. S. 99-104.
7. Simonides D. Opowiadania ludowe. *Folklor Górnego Śląska* / pod. red. Doroty Simonides. Katowice, 1989. S. 335-416.

ОНТОЛОГІЯ І АНТРОПОЛОГІЯ ЗМІНИ

*Лецак Олег, доктор філологічних наук,
Університет імені Яна Кохановського в м. Кельце*

В основі Кантівського розуміння чуттєвого досвіду, як відомо, лежать категорії простору і часу. На рівні категорій мислення вони входять в кореляцію з категоріями субстанції (тобто загального уявлення об'єкта мислення як незмінного, тобто індиферентного щодо часу) і процесу (тобто загального уявлення об'єкта мислення як чисто часового відношення причини і наслідку). Абсолютне розмежування субстанцій і процесів релевантне лише на металогічному рівні. В реальній картині світу складно мислити якусь субстанцію як повністю позбавлену темпоральних ознак, так само як уявляти собі процес як повністю вилучений з будь-якого простору. Тому як серед субстанціальних понять можна знайти більш і менш темпорально залежні, так і серед понять процесуальних – більш чи менш просторово детерміновані. Поняття про конкретні предмети (речі) набагато більш субстанціальні, ніж абстрактні поняття про узагальнені уявлення (наприклад, про атрибути, обставини або субстантивовані процеси), а поняття про рух чи вплив набагато більш процесуальні, ніж поняття про статичне буття (стан). Таким чином, стає зрозумілим, що процес як причинно-наслідкове темпоральне відношення субстанцій можна мислити двояко в залежності від ступеня його субстанційності (незмінності). Отже наступним етапом онтологічної типологізації категорії процесу можна вважати виділення в ній двох темпорально окреслених підкатегорій – стану і руху (дії). Перший клас понять можна визначити як уявлення про панхронічне або ахронічне буття, при якому ступінь кількісної єдності і якісної реальності субстанції залишається незмінним, незважаючи на процеси, що в ній або з нею відбуваються. Другий клас – це, навпаки, уявлення про динамічне буття, розчленоване у часовому аспекті і істотно заперечуюче реальність кількісної і якісної єдності субстанції.

Стани можна мислити в часовому аспекті або категоріально-панхронічно («статичне буття завжди і всюди» = тривання) або референційно-ідіосинхронічно («статичне буття тут і зараз» = одномоментне буття). Перший різновид станів можна окреслити як інваріантні, другий же – як рецентивні (актуальні). Зрозуміло, що з точки зору ступеня єдності / множинності інваріантні стани більш субстанційні, ніж рецентивні, тому що незмінність буття будь-якої субстанції мислиться як своєрідна єдність всіх її проявів (акциденцій) на даному відрізку часу, тоді як рецентивізм (миттєвість) якогось стану мислиться нами завжди «точково», «корпускулярно» в опозиції до безлічі аналогічних, але вімінних рецентивних станів.

У цих же відносинах кількості і якості можна типологізувати і рух. Гомеостатичні рухи, що зберігають єдність і реальність (тобто самототожність) субстанції, можна визначити як функціонування даного субстанційного об'єкта. До функціонування можна віднести будь-які процеси відтворення, прояви властивостей і взаємодії, впливу і реагування, кваліфікації і використання, зіставлення і співрозташування, тобто всі процеси, які, хоча і є активними рухами у часі, проте припускають наявність одного і того ж незмінного субстанційного об'єкта. Але не всі активні в часі процеси залишають об'єкт внутрішньо незмінним. Рухи, які істотно трансформують субстанційну сутність об'єкта, заперечують його єдність і реальність як такого, порушують його структуру або функціональне призначення, слід називати *змінами* (генезою). Зміна – це крайня форма розуміння людиною процесу, максимально зануреного в часовому бутті. Згідно з І. Кантом, можливі три форми буття у часі: *Nacheinander* (слідування, послідовність), *Zugleichsein* (одночасність) і *Beharrlichen* (перебування в незмінному стані). Зауважу, що аналогічну тріаду можна спостерігати й у Ф. де Соссюра – діахронія, ідіосинхронія та панхронія. В основі розуміння зміни лежить перший аспект буття у часі – слідування (діахронія).

Зміну існуючого енергоматеріального об'єкта – *онтогенез* – слід рішуче відрізнити від *історії*, тобто зміни побутуючої інформації. Онтогенез

конкретного об'єкта (чи ряду об'єктів) може виражатися в його появі і зникненні, креації і знищенні, народженні і смерті, збільшенні та зменшенні, розширення і звуження, реконструюванні та заміні, структуруванні та деконструкції, інвенції і наслідуванні, адаптації та підпорядкуванні, уподібненні і розподібненні, диференціації та ототожненні, накопиченні і систематизації. Історія ж полягає в констатації чисто інформаційних фактів про зміни, які не мають прямого відношення до конкретних енергоматеріальних об'єктів.

Це події, генеза і репродукція видів, міжвидові і внутрішньовидові трансляції, дивергенції і конвергенції, експансія і змішання видових властивостей. Іноді із загального поняття історії виділяють історію видів тварин і рослин, які, з одного боку, існують як лише наукова інформація, але з іншого – є узагальненням даних про існуючі енергоматеріальні об'єкти. Такого роду історія стає як би узагальненням безлічі онтогенезів. Її називають *філогенезом*.

ТРАНСФОРМАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ БГ (ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

*Лещак Світлана, доктор філології,
Університет імені Яна Кохановського в м. Кельце*

Існують дві принципово відмінні можливості зображення реалій в художньому творі – пряме і трансформоване. У першому випадку ми маємо справу з рівнем змісту тексту (реалія – когнітивний простір – представлена в творі як об'єкт сам по собі або як змістовний фон для більш важливої смислової інформації), у другому ж – зі створенням образності з метою залучення до процесу художнього осмислення зображуваних об'єктів інформації про інші об'єкти, процеси і явища. При цьому таке художнє осмислення може здійснюватися двома способами: або ми наділяємо зображувані реалії узуально

нехарактерними їм властивостями, або приписуємо їх властивості іншим об'єктам і явищам, для яких такі характеристики вважаються невластивими. Таким чином, можна говорити про образотворчі моделі презентативного (прямого) і трансформаційного (алегоричного) типу. Якщо в центрі трансформованого зображення залишається дана реалія (саме вона є об'єктом зображення), можна говорити про об'єктну трансформаційну образотворчу модель, якщо ж реалії системно використовуються лише як знаряддя зображення чогось іншого, можна говорити про інструментальну трансформаційну образотворчу модель. Виділення в ідіостильовій художній картині світу Бориса Гребенщикова такого роду модельної функції, як образотворча модель, може істотно допомогти в інтерпретації часом абсолютно енігматичні фрагменти його творів. Якщо говорити про художнє зображення природи, то в творчості БГ реалізовані обидві можливості. Фактично можна говорити про чотири образотворчі моделі трансформованого зображення природи у БГ: три об'єктні – модель реіфікації натурфактів, модель денатуралізації (артефактуалізації) натурфактів і модель анімізації природи, та одну інструментальну – модель натуралізації людини і її антропних ознак. В останньому випадку можна говорити також про концептуальну модель, тому що тут не стільки зображується сама природа, скільки реалізується потенціал деяких натурфактуальних концептів як концептуальних категорій і наскрізних художніх образів. У разі понять про світ природи як об'єкт художнього зображення у БГ семантичні трансформації можуть відбуватися в двох напрямках: або поняття, узуально трактуються як нематеріальні, оречовлюються (реіфікуються), або натурфактуальним поняттям приписується анімічність (вітальність) або навіть антропність (людські риси).

ТИПОЛОГІЯ ПОДІЄВОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Г. ШКОРУПІЯ «ДВЕРІ В ДЕНЬ»)

*Любінецька Марія, кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Гео Шкурупій – один із лідерів українського літературного авангардного руху 20-30-х років ХХ ст. Його творчості властивий експеримент з жанрами, викладовими формами, гра з читачем. На нашу думку, у романі «Двері в день» втілена особлива розповідна тактика, яку простежуємо на різних рівнях. Ця специфіка потребує означити статус події у художньому світі.

Основою художньої розповіді є подія, що у процесі розповідання утворює історію. В. Шмід зазначає, що подія має відбутися, тобто стати фактом фікційного світу (тут мрій чи бажань персонажа недостатньо), а також мати свої наслідки, результати. На думку вченого, важливим є те, що подієвість підлягає градації. Він виділяє п'ять головних критеріїв градації розповідної подієвості. Перший з них – релевантність змін: подієвість підвищується, якщо зміна, що відбулася, є важливою для конкретного фіктивного світу. Тривіальні зміни не творять події. Другий – непередбачуваність: подієвість тексту підвищується, якщо зміни відбулися несподівано, всупереч очікуванням. Третій – консекутивність: подієвість посилюється, якщо зміни мали вплив на свідомість персонажа і змінюють його дії. Четвертий – незворотність: подієвість підвищується, якщо зміни, що відбулися, є незворотними. І п'ятий – неповторюваність: повторювані зміни події не становлять [3, с. 15-18].

Поділяємо думку Т. Гребенюк [1], що вище вказані критерії подієвості варто розглядати у прямому зв'язку зі сприйманням тексту читачем. Наголосимо, якщо йдеться про нетрадиційні наративи, то тут подія втрачає свою об'єктивність, реальний статус. Загалом у романі Г. Шкурупії «Двері в день» порушено просторово-часовий континуум, реальне заміняється бажаним, тому фокус розповіді зміщений. На перший план виходить примарний світ ілюзій, мрій та фантазій Теодора Гая, який за допомогою вигаданої історії про

дикуна Гая розвиває та випробовує своє alter ego. Отож, можемо зробити висновок, що подія у творі існує у двох різних фреймах: маємо розрізняти те, що насправді відбувається у художньому світі (Теодор Гай сидить у пивниці), та те, про що персонаж мріє (молодий дикун Гай, наділений силою, волею, авторитетом). Епічну цілісність роману підривають численні сни, стан сп'яніння, що продукує різні альтернативні історії. Порядок оповіді – нелінійний. Текст містить аналептичні елементи, до прикладу: «...ми мусимо забігти трохи назад, щоб з високостів попередніх пригод та подій можна було широко розглянути обрії цієї історії» [2, с. 479]. Відбувається нарративний поворот у минуле, експлікація твору. Упродовж роману в читача виникають когнітивні дисонанси між подіями та їхньою оцінкою, а розповідь викликає неоднозначні враження. Вважаємо, що ступінь непередбачуваності події залежить від читацького досліду. Якщо реципієнт обізнаний зі специфікою експериментального типу письма, то йому легше встановити статус події в межах нетрадиційного наративу.

У романі «Двері в день» важливо виокремити фактичний виклад подій, адже у ньому синтезуються явища «реального» та ірреального (сни, мрії, марення) світів. Наприклад, після знайомства з Теодором Гаєм у третьому розділі «Річ» наратор попереджає: «Безпосередньо до оповідання ні картина, ні комісійна крамниця не стосуються» [2, с. 452]. Однак одразу ж після цієї тези подано іронічний опис комісійної крамниці та вітрини, за якою «між мисливською рушницею й мідним тазом для варення висить картина невідомого майстра» [2, с. 452]. Окремим абзацом виділене речення: «Картина викликає уяви» [2, с. 452]. Далі описано історію, що її навіює художнє полотно. Відтак паралельно простежуємо кілька сюжетних ліній, що синхронізуються в площині художнього тексту. Перший подієвий ряд становить сюжет про еволюцію Теодора Гая від простого обивателя до героя, працівника Дніпрельстану. Другий – це історія про дикуна Гая. Третій (основний) охоплює процес написання Теодором Гаєм розповіді про самого себе.

Теодор Гай описує своє життя, виправдовуючи сумнівні морально-етичні якості. Рецептивна інтрига полягає в тому, що наратор контролює модус читацького сприйняття, неодноразово використовує містифікацію. Наратору важливо переконати читача у благородності Теодора Гая. Але якщо спочатку у реципієнта виникають сумніви щодо зображуваного художнього світу, то до кінця твору він розуміє, що ним відверто маніпулюють. Позаяк персонаж, який вправляється в письмі, приховує себе як наратора, ненадійність є його основною характеристикою. У романі співіснують кілька фабул і, відповідно, сюжетів, де первинним визначаємо факт komponування історії Теодором Гаєм.

Список використаних джерел

1. Гребенюк Т. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 424 с.
2. Шкурупій Г. Вибрані твори. Київ: Смолоскип, 2013. 872 с.
3. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА ПРИРОДА ТРИЛОГІЇ «OST» УЛАСА САМЧУКА: РІЗНІ ПОГЛЯДИ ТА СУЧАСНІ ДИСКУСІЇ

Пасічник Олена, кандидат філологічних наук, доцент
*Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка*

Давні розбіжності у ставленні до прози Уласа Самчука, поновилися з поверненням в Україну архіву письменника і ширшим ознайомленням з його доробком. Якщо розвінчувальні, нищівні оцінки діяльності і творчості Самчука після 1991 року з обігу зникли, то амплітуда суперечливих оцінок, крім апологетики і неприйняття, збагатилася різними відтінками аналітичних поціновувань, які все-таки тяжіють до відзначених двох векторів. Це

позначилось як на нових історико-літературних працях про Самчука, так і на перевиданнях його текстів в Україні.

Найбільш характерними із сучасних полярних оцінок є позиції С. Пінчука і Г. Штоня.

На початку 90-х рр. друком з'явилися популярні ще в 30-ті роки «Марія» (1991), «Волинь» (1993), відтак – романи «Чого не гоїть вогонь» (1995), «Гори говорять» (1996). Перевидані трилогія «Ost» («Морозів хутір», «Темнота», «Втеча від себе»), канадський роман «На твердій землі»; вони вже привернули увагу літературознавців різних поколінь (С. Пінчук, Р. Гром'як, М. Гон, Г. Штонь, Р. Мовчан, І. Бурлакова, В. Кизилова, І. Комінярська, О. Пасічник, О. Пастушенко, Н. Плетенчук, І. Руснак).

Аналітичне заглиблення в жанрову природу трилогії «Ost» розпочалося з наукових конференцій, присвячених 90 і 95-річчю з дня народження Самчука (1995 і 2000 роки), у доповідях Р. Гром'яка, Г. Штоня, М. Гона, Р. Мовчан та ін. Автори також враховували публіцистичні заяви Самчука, апробуючи їх структурою текстів цього трикнижжя.

Дещо інший кут зору в осмисленні жанрової природи «Ost» обрала тоді ж Р. Мовчан.

Друга половина 90-х рр. ХХ і початок ХХІ століття ознаменовані шістьма кандидатськими дисертаціями молодшого покоління українських філологів з усіх регіонів країни. 1996 року захистили свої праці Ю. Мариненко (Кіровоград) і В. Кизилова (Луганськ), 1999 р. – С. Бородіца (Тернопіль), 2001 р. – І. Бурлакова (Харків), 2002 року – О. Пастушенко (Київ) і Н. Плетенчук (Івано-Франківськ), 2004 року – О. Пасічник (Кременець). Їх автори також розходяться у трактуванні творчого методу Самчука-митця, художньої своєрідності його прози.

Зауважимо, що хоча Ю. Мариненко не розглядав жанрово-стильового новаторства і наратологічних питань, але у підсумку він оприявнив ті критерії, згідно з якими реінтерпретував творчість Самчука з нових позицій.

В. Кизилова, так само, як і Ю. Мариненко, чітко виявила свої оцінні критерії, які відбивають природу психологічного роману, а не того типу роману, який створив Самчук.

Таким чином, діалог з приводу своєрідності художнього світу Самчука триває, розширюється і поглиблюється. Його не знімають ні проблемно-тематичний, ні пообразний, ні жанрово-стильовий, ні наратологічний підходи до текстів письменника-емігранта. Стає очевидною необхідність виходу за межі однонаціонального контексту, щоб відтінити різні можливості різних моделей фіктивного світу і концепцій, типів людини, героя (антигероя).

КАТЕГОРІЯ «ЗМІНИ» У НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ

Ф. ДЕ СОССЮРА

*Присяник Оксана, доктор філологічних наук професор,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

Згідно з науковою концепцією Ф. де Соссюра, мова – це конвенційна система відношень, яка є незмінною в кожний момент свого існування; це не означає, що протягом віків мовна система першої спільноти не змінюється. Навпаки, вона змінюється постійно. Відбувається це завдяки мовленню й індивідуальним інноваціям, запроваджуваним мовним колективом на засаді, описаній Г. Тардом, у відношенні «інвенція – наслідування». Проблема лише в тому, що безпосереднього впливу на мовну систему таку, якою вона є тут і зараз, не має ніхто – ні окремих індивідів, ні весь колектив (тобто всі носії мови одночасно, адже *мовний колектив* – це просто узагальнена назва сукупності реальних носіїв мови). Вони можуть здійснювати інноваційні кроки, проте їхні наслідки виявляються згодом і, цілком можливо, не так, як собі це планували ініціатори. Абсолютно неможливо, щоб усі носії мови одночасно захотіли внести у свою мовленнєву практику та мовні навички ту саму істотну зміну.

Якщо додамо до цього факт, що для Соссюра найбільш істотними (типологічно значущими) у мові були граматики й фонологія, а не лексика (яку він зараховував до граматики), то у своєму розумінні мови як соціальної інерції він мав рацію.

Звернімося до першоджерела. Проблемі перманентного історичного розвитку мови Соссюр присвятив досить багато місця під час своїх інавгураційних лекцій у Женеві (одну з них він присвятив проблемі тривання мови в часі, іншу – перманентним змінам у мові). Формулювання «мова має історію» і «мова постійно змінюється» там повторюються багаторазово. Якщо спробувати синтетично підсумувати сказане ним у лекціях, можна це зробити трьома цитатами: «Отже, ми постулюємо абсолютний характер засади неперервної зміни мов. Не можна знайти такої мови, котра перебувала б у стані спокою й нерухомості» [1, с. 47], «Мова змінюється, завжди тільки змінюється, але ніколи не відбувається виникнення чи створення нової мовної даності, яка у своєму існуванні відрізнялася б від того, що їй передує, і від того, що за нею слідує» [там само] і «Ці дві засади неперервності й мінливості мови зовсім не суперечать одна одній, їхній взаємозв'язок настільки тісний та очевидний, що при спробі ігнорувати одну засаду ми відразу ж порушимо й другу, навіть не усвідомлюючи цього» [там само].

Мовна політика держави може знищити той чи той діалект (ту чи ту мову), змусивши наступні покоління відмовитися від рідної мови й перейти на спілкування іншим кодом (наприклад, іншим діалектом, соціолектом чи літературною мовою). Можна через мовну політику змусити частину населення вживати одні слова чи форми і не вживати інших (що матиме результати лише за якийсь час, але суттєво не змінить системи мови), проте немає жодної можливості зробити це на засаді свідомої реформи так, щоб якимось суттєво змінилася граматично-фонетична система цієї мови як знакової системи (наприклад, увести додаткову граматичну категорію, додати чи усунути фонему чи фонематичну рису, впровадити реформою новий тип речень). Коли І. Бодуен де Куртене стверджував, що мова є інструментом спілкування й людина має

право вдосконалювати свій інструмент, він мав на увазі мовну діяльність як прагматичну функцію, а не мовну систему як закорінену у свідомості семіотичну функцію. Нікому при здоровому глузді не спаде на думку впроваджувати мовні реформи, спрямовані на зміну мовної системи. На переконання Ф. де Соссюра й І. Бодуена де Куртене, письмо не має прямого стосунку до мовної системи, а саме реформи письма найчастіше розуміють як «мовні реформи». Те саме стосується й літературної мови як кібернетичного утворення, яке також не є органічним складником мовної системи, а лише вторинним продуктом культурної обробки мови, досить вузько спрямованим і вживаним лише невеликою частиною носіїв цієї мови. Слід і тут підкреслити, що всі дискусії про «мовну політику» і «мовні реформи» завжди пов'язані саме з літературною мовою, а не мовою як такою. Соссюр же досліджував не штучне культурно-цивілізаційне утворення, яким є літературна мова, а людську мову як антропологічну функцію суспільної життєдіяльності [2; 3].

Список використаних джерел

1. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / Вступит. статья и комментарии Н. А. Слюсаревой. Москва: Прогресс, 1990. 274 с.
2. Просяник О. П. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018. 276 с.
3. Saussure F. de. *Écrits de linguistique générale*, établis et édités par Simon Bouquet et Rudolf Engler, avec la collaboration d'Antoinette Weil. Paris : Gallimard, «Bibliothèque des idées», 2002. 353 p.

ПРЕСОДРУКУВАННЯ НА ТЕРНОПІЛЛІ НА ЗЛАМІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

*Решету́ха Тетяна, кандидат наук із соціальних комунікацій,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Пресодрукування на Тернопілллі на зламі ХІХ-ХХ століть визначається характером історико-суспільних процесів у тогочасній Галичині, яка на той час була східною околицею Австро-Угорської імперії. Тернопільщина кінця ХІХ століття була центром етнокультурного пограниччя: належала географічно до двох великих держав – імперії Габсбургів і Російської імперії, а Тернопіль був важливим суспільно-культурним центром Західного Поділля. Місцева преса тут була різновекторною, оскільки етнічний склад населення краю був розмаїтим: окрім українців, тут проживали поляки, німці, євреї та представники інших національностей. Зазвичай, газети з'являлись і зникали, проіснувавши від кількох місяців до кількох років.

Першим друкованим періодичним виданням Тернополя став польськомовний загальноінформаційний національний двотижневик «Podolanin», присвячений «місцевим справам Поділля», перше число якого побачило світ у 1878 році, проте проіснував він лише три місяці (березень – травень 1878 р.). А вже у 1879 році у місті недовгий час виходив «Swit» – двотижневик, у якому можна було прочитати про політику та економіку.

Згодом, змінюючи один одного, виходили «Głos Polski» (1894-1897) «Tygodnik podolski» (1901), знову «Podolanin» (1901-1903), «Tygodnik Tarnopolski» (1903-1904).

Справжнім довгожителем серед польськомовних локальних часописів Тернополя став «Głos Polski» (1904–1939, з перервою на час російської окупації 1914-1917 років). Видання мало яскраво виражений національний характер. У ньому висвітлювалися події суспільно-культурного життя краю, особливу увагу акцентуючи на місцевих політичних подіях та діяльності органів влади, також

вміщувалися матеріали на господарську тематику та міжнаціональні стосунки, тощо.

Перший друкований часопис українською мовою з'явився на Тернопіллі 2 лютого 1886 року. «Одноднѣвка Бережанська», видана греко-католицьким священиком Сильвестром Лепким, мала на меті збір коштів на руську (українську) бурсу в Бережанах.

За три роки у Бережанах з'являється «Посланникъ» – ілюстрований церковно-народний двотижневик греко-католицького спрямування, що виходив з квітня 1889 року по лютий 1911 року, тобто загальна тривалість виходу часопису сягнула 23 років. Це був один із найтриваліших видавничих проєктів не лише Тернопілля, а й усієї Східної Галичини того часу на сторінках, на сторінках якого друкувалися статті релігійно-морального змісту, белетризовані замальовки та епістолярні повідомлення про життя українського населення Галичини, різноматичні просвітницькі статті, розважальні матеріали тощо.

Слідом за «Посланникомъ» у 1890 з'явилися «Книжечки Миссійні» – щомісячне освітньо-релігійне видання невеличкого формату, де друкувалися прозові та віршовані тексти на релігійну чи дидактичну тематику, молитви, світлин та репродукцій ікон, краєзнавчі замальовки, тощо. Воно було популярними серед читачів-селян, про що свідчить його наклад (пересічний наклад – 4 тис., а окремих чисел – сягав 10 тис. примірників).

Наприкінці XIX століття з'являється перший український часопис «Громадське Слово» у Бучачі, що ставив за мету пробудити самосвідомість, почуття людської гідності і власної сили у якнайбільшій масі хліборобів бучацького і сусідніх повітів. Тут друкувалися публіцистичні матеріали та поетичні твори національно-патріотичного змісту.

Українські часописи у Тернополі з'являються майже на чверть століття пізніше, ніж на Тернопіллі загалом. У 1904 році починає виходити «Подільський Голос» (1904-1907), де друкувались актуальні матеріали про громадську самоорганізацію українців міста, утиски з боку польських урядовців, дискримінацію українського шкільництва, його погане матеріальне

забезпечення, соціально-економічну та політичну ситуацію в Галичині та краї тощо.

У 1905-1910 роках у краї виходила низка суспільно-політичних часописів різного політичного спрямування: радикальна двомовна польсько-українська «Slużba dworska» («Двірська служба») (Бучач, 1905), москвофільська «Русская Воля» (Тернопіль, 1906-1911), соціально-демократичний «Червоний Прапор» (Тернопіль, 1906–1907), двомовний польсько-український «Робочий люд» (Бережани, 1907), які вирізнялися яскравою політичною заангажованістю та нетривалістю існування.

Значним кроком у становленні української періодики краю стало «Подільське Слово» (Тернопіль, 1909-1912 роках), яке консолідувало усі українські національно-патріотичні сили краю, обстоював національні інтереси українців, залишаючись позапартійним органом і підтримуючи всі національні сили Галичини, окрім москвофілів, вважаючи їх ворогами Україна зньського народу.

Характерною особливістю періодики Тернопілля на зламі XIX-XX століть було те, що часописи краю видавали з приватної ініціативи їхніх засновників, видавців та редакторів, а також нетривалий період існування – зазвичай один-два роки (за винятком «Głos Polski» та «Посланникъ»). Щодо тематики публікацій, то основними темами були суспільно-політичні події в Галичині та Австро-Угорщині, соціально-економічне становище мешканців краю, національні відносини, національно-патріотичне виховання (передовсім молоді), просвітницька діяльність тощо.

Ці локальні тернопільські часописи, незважаючи на нетривалість існування мають значну історичну цінність, особливо як цілісне культурно-історичне явище.

ЗМІНИ У МЕТОДИЦІ ЗБОРУ ФОЛЬКЛОРНОГО МАТЕРІАЛУ ПРО НІМЦІВ ТА НІМЕЧЧИНУ В ЧАСОВІЙ ПРОЕКЦІЇ

Слободян Назарій, аспірант,
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Для виявлення своєрідності фольклору важливим є осмислення методики його збору та фіксації в часовій проекції, що дає можливість оцінити динаміку змін і трансформацій. При цьому вагомого значення набувають записи фольклору, здійснені в різні історичні періоди. Фольклор про німців та Німеччину є невід'ємною частиною усної народної творчості, яка формувалася через призму суспільно-політичних подій, що були основою для її розвитку та функціонування.

У царині вивчення збору фольклорного матеріалу, який відображає рецепцію явищ, подій та інших народів зроблено вже багато, починаючи від класичних концепцій І. Франка, В. Гнатюка, П. Куліша аж до нових розвідок ХХ-ХХІ століття, які представлені у працях таких фольклористів, як О. Бріцина, О. Кузьменко, Л. Мушкетик та ін.

Сучасний стан науки вимагає постійного перегляду методологічного інструментарію, врахування класичних та новітніх теоретичних пропозицій та технічних можливостей, що стали реальністю й набули поширення на рубежі тисячоліть. Протягом двох останніх сторіч фольклористи переважно спрямовували свою увагу на пошук майстерних виконавців та фіксацію мистецьки довершених текстів. Однак поряд із сильною «літературоцентричною» тенденцією дедалі більшого поширення нині набувають антропоцентричні спрямування [1].

На межі ХІХ та ХХ сторіч великого поширення набула методика «суцільного» запису, особливо в період Першої світової війни. Проте цей метод запису викликав критику, зокрема В. Гнатюка та Б. Грінченка. Причина полягала в тому, що збирач не «відсіював» «неякісні» тексти, а вважав за

необхідне фіксувати максимальну кількість почутого, включаючи й варіанти того самого твору.

Першим, хто висунув питання про потребу систематичної фіксації новотворів про Першу світову війну та їхнє методичне записування, був В. Гнатюк. У своїй розвідці «Війна і народна поезія» він подав питальник для запису творів різних жанрів та зразки кількох текстів. Саме у цій книжечці було розміщено перші унікальні публікації стрілецьких пісень про Першу світову війну [2].

Під впливом Гнатюка, який не тільки записував особисто, а й спонукав до цього інших, до справи долучилися нефахівці. Це були звичайні селяни, рекрути, які опинилися на фронті перед німецьким ворогом. До цього долучилася і галицька інтелігенція, серед яких були колишні громадські діячі, учителі, а у воєнний час – жовніри австрійської армії [6]. Таким чином були збережені безцінні фольклорні матеріали, як зараз знаходяться у двох фондах: В. Гнатюка та в Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та народознавства ім. М. Т. Рильського НАН України.

Дуже часто в екстремальних умовах воєнного періоду чимало фольклорних творів записали і самотійно склали поранені. Багато текстів залишилися анонімними – і щодо їхніх виконавців, і щодо записувачів, які передавали свої записки добровольцям жіночого комітету. Саме в таких умовах були створені збірки творів усної народної творчості про війну, де ми простежуємо рецепцію німецького солдата.

Вагому роль у створенні та фіксації фольклорного матеріалу про німців та Німеччину здійснили військовополонені. У таборах Австрії та Німеччини в складних умовах війни проводилася активна українізація та національно-просвітня місія. За допомогою низки часописів, які виходили за підтримки «Союзу Визволення України», зокрема «Вільне слово», «Просвітній листок», згодом «Громадська думка», «Розвага», «Розсвіт» поширювалися жарти, дотепи, фейлетони, які склали основу народних анекдотів про війну. Крім того,

товариство «Просвіта» ім. М. Драгоманова, організоване в таборі Фрайштадта, мало свою Етнографічну комісію, яка збирала фольклорні матеріали. У таборових газетах та віденській пресі друкували також вірші полонених українців, які стали важливими документами переживань і колективних настроїв українців на шляху до їхньої національної свідомості й самовизначення [6].

З 1915 р. у віденському часописі «Вісник Союзу визволення України» розпочалася публікація воєнних новотворів про Першу світову війну, а саме: про січових стрільців, автобіографічні оповіді про втрату родини у вирі війни та про ворога.

До справи фіксації фольклорного матеріалу долучалися не тільки солдати, але й медики, які на власні очі бачили жахіття війни. Яскравим прикладом цього є праця сестри милосердя Софії Федорченко «Народ на війні». У трьох частинах цієї книги представлені літературно опрацьовані солдатські оповідання, пісні, приказки, що описують трагічно-жорстокі сторінки війни [9].

Якщо розглядати сатиро-гумористичний воєнний фольклор, то він яскраво проявляється у малій формі, зокрема в приповідках та оповідках-анекдотів. Серед записів того часу збереглися популярні жарти про європейських державців, у сюжеті яких простежуємо протистояння двох персонажів, які міряються силою. Записів політичних анекдотів про конфлікти між царем і цісарем дійшло до нас значно менше, ніж текстів, які стосувалися перипетій фронтового життя. Такого жанру усної народної творчості збереглося мало тому, що сатиро-гумористичний фольклор передавався зазвичай з вуст в уста і надто рідко публікувався в часописах, або ж в журналах. Дуже часто фольклорні записи такого характеру отримували літературне опрацювання, що для фольклористів істотно ускладнює поглиблений текстологічний аналіз [7].

Яскравим явищем усної народної творчості Першої світової війни стали віршовані листи солдатів до рідних, поетичні послання січових стрільців із фронту. Провідними мотивами є нелегке фронтове життя, бажання повернутися додому та побачити рідних, мотив молитви про визволення та закінчення війни.

Саме у такі формі фіксації у вигляді надісланих листів фольклорний матеріал довгі роки зберігався у рідних солдатів Першої світової війни. Деякі віршовані послання з фронту було опубліковано у повоєнних часописах.

Активним збирачем усної народної творчості того часу був Осип Назарук. Частину своїх записів автор опублікував це під час війни. Цілісно вони представлені в праці «Слідами Українських Січових Стрільців» (1919). Фіксуючи оповідання, автор ставив перед собою конкретну мету: з'ясувати, які думки мають стрільці, українська спільнота про події на фронті та про ворога. Завдяки цій методиці збору матеріалу в друкованому тексті були збережені особливості діалектного мовлення оповідачів, а також зафіксував найнеобхідніші паспортні дані оповідача: рік, місце народження, освіта, соціальне походження, важливі моменти біографії тощо [4].

Із несподіваним та стрімким початком німецько-радянської війни та завдяки ідеологічно-пропагандистським методам СРСР та нацистської Німеччини поява фольклорного матеріалу збільшилася в рази, а через це – розширився і спектр методик запису та фіксації усної народної творчості періоду Другої світової війни.

Довоєнні фольклорні записи містять більше традиційних зразків і менш «радянізовані», тоді як у фольклорі, зібраному наприкінці 40-х рр. ХХ ст., бачимо відбиток подій Другої світової війни, наслідки пропагандистської роботи, звеличення народу-переможця. Війна стала могутнім ідеологічним важелем.

Довоєнний період та період початку 40-х рр. ХХ ст. характеризується тим, що в цей час було проведено велику кількість фольклорних експедицій до західного регіону України, до Львівської, Станіславської, Дрогобицької та Чернівецької областей. Проте фольклорний матеріал цих експедицій, у яких брали участь львівські дослідники, зокрема Ф. Колесса та О. Роздольський, був відсортований, адже перевага надавалася фольклорним зразкам радянського періоду [3].

Комуністична влада зосереджувала працівників державних установ фіксувати все, що стосується позитивного образу Червоної Армії у світлі дій її керівників – вождів, видатних полковників, та все, що створює надто негативний образ німця-фашиста, який зазіхнув на чужу територію.

Особливого розголосу своїми публікаціями набували газети та журнали, до редакцій яких надсилали листи, часто навіть з фронту. Тенденційно інтерпретований та негативно доповнений образ окупанта набував рис особливої жорстокості. Такі промовисті коментарі очевидців свідчать про штучність чи замовний характер багатьох таких «записів», які у сучасній фольклористиці атрибутують терміном «фейкмор» (з англ. fakelore – фальсифікований фольклор, підробка) [6].

Цікавою є історія фіксування та поширення усної народної творчості учасниками примусового вивезення на роботу в Німеччину. Однією з перших наукових робіт, присвячених фольклору Другої світової війни була кандидатська дисертація Михайла Стельмаха «Українські народні пісні про Велику Вітчизняну війну». Задум цієї роботи письменник почав здійснювати, перебуваючи на фронті. Матеріали для її написання він значно поповнив у відрядженнях по селах і містах Німеччини. У своїх записниках М. Стельмах зафіксував деякі дані про людей, від яких було записано пісні [8].

Одночасно в Україні велася розгорнута німецька пропаганда про щасливе життя та працю українців у Німеччині. Листи з неволі, передані при нагоді, без цензурних правок, були чи не єдиним правдивим джерелом про перебування на примусових роботах. Подекуди їх використовували як матеріал для партизанських листівок.

Багато наших земляків, які перебували на примусових роботах в Німеччині, робили записи про своє невольницьке життя в маленькі записники-книжечки, більшість з яких були втрачені дорогою додому, або були забрані охороною, проте деяким все ж таки вдалося їх зберегти.

В післявоєнний період широкого розголосу набув проект «Фольклор Великої Вітчизняної війни», який передбачав зібрання найкращих зразків з

унікальної колекції історичних сюжетів про екстремальні умови життя в концтаборах, примусові роботи на бауерів у Німеччині. Зібрані вірші, пісні, приказки й прислів'я про фашистську окупацію та неволю мали стати основою запланованого видання. Проте цьому проекту так і не судилося здійснитися.

На радянську фольклористику було покладено «велике і відповідальне завдання зібрати, зафіксувати все, що є поетичним відображенням «великої епохи» [5]. Проте трактування трагедії невільників йшло поза межами пафосних ідеологічних замовлень.

Підсумовуючи можна зазначити, що методика збору фольклорного матеріалу зазнавала трансформацій відповідно до періоду, коли фіксувався фольклорний матеріал. Політичні катаклізми ХХ століття значно вплинули і на процес збору усної народної творчості, методикою якого послуговувалися не тільки фольклористи, але й пересічне населення.

Список використаних джерел

1. Бріцина О. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства: монографія. Київ: ІМФе ім. М. Т. Рильського, 2006. 400 с.

2. Гнатюк В. Війна і народна поезія. Календарик для українських січових стрільців і жовнірів-українців на 1917 р. Відень, 1916. С. 68–84.

3. Завадська В. В. Про особливості збирання та публікації українського фольклору напередодні та під час Другої світової війни. *Український смисл*. 2018. № 2018. С. 244-253.

4. Качкан В. Українські письменники – генератори ідей зУНР (Політологізм Осипа Назарука). Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX–XX ст.). Львів, 2002. Кн. 5. С. 204-212.

5. Крупянская В.Ю. Фольклор Великой Отечественной войны (задачи и методы собирания). Москва-Ленинград, 1949. С. 4

6. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження: монографія. Львів: ІН НАН України, 2018. 728 с.

7. Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність: монографія. Львів: ІН НАН України, 2009. 295 с.

8. Стельмах М.П. Велика Вітчизняна війна в народних піснях. Українська народна поетична творчість / за ред. М. Т. Рильського. Київ: Радянська школа, 1965. С. 345–349.

9. Федорченко С. Народ на війне. Москва: Советский писатель, 1990. С. 3-4.

SPOŁECZNE I POLITYCZNE ZMIANY W ASPEKCIE BEZPIECZEŃSTWA. PRZYKŁAD POLSKI

*Stefański Ryszard, Dr hab. prof.,
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach*

W wyniku rozstrzygnięć konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie Polska znalazła się w strefie wpływów ZSRR. Potwierdzeniem tego było założenie paktu militarnego o nazwie Układ Warszawski (1955). Potwierdzeniem stany rzeczy była niepisana formuła tzw. Doktryny Breżniewa.

W 1988 r. odwiedza Polskę Michaił Gorbaczow, dając do zrozumienia, iż niniejsza doktryna już nie obowiązuje. Kilka miesięcy później w Polsce rozpoczyna się «Okrągły Stół» – rozmowy władzy z opozycją solidarnościową. Czego efektem są «wybory czerwcowe» i powstanie pierwszego niekomunistycznego rządu d 1945 r. Po intensywnych staraniach Polskiej dyplomacji dochodzi do likwidacji Układu Warszawskiego (1991) i opuszczenia wojsk rosyjskich terenów Polski (1993). Te same starania na Zachodzie i Wschodzie przyniosły akcesje Polski do struktur NATO (1999).

Od przejścia władzy w Polsce przez Prawo i Sprawiedliwość (2015) czyniono starania, by dla bezpieczeństwa Polski zwiększyć kontyngent wojsk USA, którego docelowo miałyby być 20 tys. Ostatnia symulacja strategiczna «Zima 2020» przeprowadzona przez dowództwo armii polskiej wykazała, iż nawet przy wsparciu stacjonujących żołnierzy amerykańskich i przy wykorzystaniu broni, której armia polska jeszcze nie ma w wyniku ataku Rosji Polska byłaby w stanie bronić się efektywnie przez 5 dni.

Wydaje się, iż postawienie rządu polskiego na wyłączny sojusz militarny z USA i lekceważenie innych sojuszników z NATO i EU jest błędem. Dużo efektywniejsze byłyby starania o powołanie armii europejskiej, oczywiście w ramach paktu NATO. To mogłoby również przynieść większe bezpieczeństwo Ukrainie.

СУЧАСНІ ЗАКЛИКАННЯ БАГАТСТВА (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ)

**Трачук Катерина, аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка**

У сучасному світі все більше уваги приділяється культурі грошей. Люди прагнуть бути багатими, успішними, витратити свої кошти на дорогі речі. При цьому причинами свого безгрошів'я вони вважають здебільшого не відсутність мотивації до роботи та низький рівень працьовитості, а негативний вплив потойбічних сил. Тому звертаються до вищих сил із заклинання на багатство, вірячи у їхню чудодійну силу.

Заклинання на багатство існують ще з часів Середньовіччя. Їхньою специфікою є те, що їх виконання супроводжується спеціальними обрядами.

Нині заклинання багатства є дуже популярними. Це обумовлено тим, що люди прагнуть виділитися за рахунок грошей і звертаються до вищих сил за цим. Закликань багатства на теперішній час існує велика кількість. І хоча всі вони схожі за змістом, однак мають свої особливості. Адже заклинання

багатства теж модернізуються залежно від вимог часу. Якщо раніше у таких заклинаннях акцентувалася увага виключно на грошах, то зараз у потойбічних сил просять зростання вартості криптовалют, подорожчання акцій, зменшення курсу іноземних валют; бажають отримати у володіння дорогоцінні метали, будинки, автомобілі, яхти. Тобто, зараз багатство це не просто паперові кошти, а й нерухомість, та те, що може значно коливатися в ціні. Тож закляття багатства це своєрідний лакмусовий папірець, який відображає зміну орієнтирів суспільства у плані матеріального збагачення.

Якщо ж проаналізувати популярні заклинання на багатство, то ми бачимо, що значна увага приділяється удачі як визначальному фактору збагачення людини, лише потім згадується про гроші. Водночас до багатства тут належать кошти, матеріальні цінності, нерухомість [1].

У той же час вважається, що те, чи збудеться заклинання, залежить цілком від того, чи має людина магичні здібності. На противагу цьому нині сформувалися уявлення про те, що заклинання багатства є ефективними лише тоді, коли людина заговорить певний предмет, що символізує матеріальну цінність та носитиме його з собою. Якщо раніше такі заклинання робилися на монети, то зараз – здебільшого на паперові гроші.

Поширеними залишаються заклинання, у яких людина звертається до сил природи. Це обумовлено тим, що нині популярним стає вивчення біоенергетики та віра у те, що навколишнє середовище наділене певною енергією, якою людина прагне заволодіти. Люди як і раніше, приходять на місця сили, просять у богів багатства, процвітання, доходу. У багатьох заклинаннях фігурує згадка про воду, ліс, дерева, трави. У певних заклинаннях багатство ототожнюється не лише з грошима, а й наявними продуктами харчування. Часто багатство порівнюється з тим, що полічити не можна: трава, зірки, вода. І дійсно, кожен прагне бути таким багатим, щоб його достаток не можна було злічити [3].

Незмінним у традиції заклинання залишається те, що у більшості з них людина звертається за допомогою до вищих сил. Вона просить пробачення у них за те, що турбує, при цьому називає конкретних янголів, які відповідають

за певний вид збагачення. *«Вибачте сили небесні всі мої гріхи, Я же створені в усі дні грішній моєму житті. Закликаю вас на допомогу. Спустіться і допоможіть мені, кличу до вас...»* [3].

Дане заклинання на багатство суттєво відрізняється від попередніх тим, що до потойбічних сил звертаються не просто з проханням про збагачення, а спочатку просять вибачення. Це відображає налаштованість людини на повагу до вищих сил та визнання самою себе нижчою за них, грішною. Водночас просять не так швидкого отримання багатства, як знань про способи збагачення. Тим самим той, хто просить, підкреслює, що йому не треба швидких грошей, він хоче отримати можливість заробити їх самостійно, а вищі сили мають надати йому такий шанс. До того ж, людина просить навчити її, як утримати ці кошти найдовше та вміти ними користуватися.

Таке закликання є поширеним зараз, коли рівень безробіття суттєво зріс через пандемію коронавірусу. Адже люди не хочуть швидкого збагачення, великих грошей, збільшення доходів. Для них важливо отримати можливість заробити ці кошти та втримати при собі. Тому ми можемо бачити, що закликання на багатства орієнтуються на вимогу часу та враховують суспільно-політичні зміни [4].

Нині популярним для привернення багатства є заклинання, які закликають до темних сил. Провидці стверджують, що нібито такі закликання є більш ефективними, адже можна отримати більше, ніж якщо звернутися до сил добра. У той же час заклинання на багатство, у яких людина звертається до темних сил, характеризуються тим, що прохач вказує на вищість потойбічного. Він говорить, що може віддати все за допомогу у збагаченні. *«Духи темні, духи сильні, прийдіть до мене! Підкорятиметеся мені і доконаним волю володарки вашої...»* [5].

У теперішньому часі популярними є заклинання багатства на ключ. Це обумовлено тим, що даний предмет пов'язаний з закріпленням сказаного. До того ж «ключ» фігурує у багатьох закликаннях на багатство. Людина може прохати у вищих сил залучення грошей, дорогоцінних металів, збільшення

прибутків, зростання вартості криптовалют. *«...Ключ схований у воді, знайти його не можна. Лише я той ключик відшукаю, З каменів та трав його відтащу. Скринька та долею мені призначена. Відімкну скриньку, заберу каміння та самоцвіти, Срібло та золото, ...»* [3].

Доволі цікавим прикладом є замовляння на багатство, яке читається в день свого народження. Вважається, що цей день наповнений особливою енергетикою, тому, все загадане в цей день, збудеться. Особливо, якщо проговорити магічний текст 12 разів о 12 ночі. При цьому замовляння читається, коли поруч нікого немає. Увесь обряд здійснюється перед іконою. Однак все потрібно говорити перед іконою. До того ж нині поширеним є твердження, що потрібно читати заклинання не лише в день народження, а й у годину народження. Саме точність сприяє зростанню фінансової спроможності прохача, котрий визначає своїм багатством не лише матеріальні цінності, а й прожитий час. Однак він вимагає лише того багатства, яке задовольнило б його потреби [7].

Оскільки багатство полягає не просто в грошах, а й в отриманні прибутку, то нерідко заклинання на багатство є популярними серед підприємців. При цьому у такій намові вказується цілком реальна цифра, конкретний прибуток, відсоток зростання. Це суттєво відрізняє такі заклинання від тих, які існували ще сотню років тому. Сучасні заклинання є конкретними та націлені на певний фінансовий результат. До того ж чимало бізнесменів стверджують, що дійсно використовують заклинання на багатство у своїй діяльності. Типове заклинання для отримання зростання фінансового благополуччя звучить таким чином: *«Нехай гроші в домі раба Божого (ім'я) Скоріше народяться, Нехай оплодотворять вони вдень і вночі, Хай джерело їх ніколи не подрібнює, Нехай прибуток (конкретна сума) Йде на радість всім мешканцям. І року не мине, як все збудеться. Амінь. Амінь. Амінь.»* [10].

Водночас цікавим є те, що нині закликання багатства існує окремо як для чоловіків, так і жінок. У «чоловічих» прохач просить здебільшого про збільшення прибутків, зростання заробітної плати, кар'єрного процвітання. У

«жіночих» просять про добробут, зростання доходу від роботи, дорогі подарунки. У той же час «жіночі» заклинання на багатства розподіляються на заклинання для працюючих жінок і для непрацюючих. Останні орієнтовані на зростання прибутку чоловіка, тобто, тут жінка просить про збільшення заробітної плати чоловіка, розуміючи, що від цього залежить і її багатство. *«В ім'я Отця і Сина, і Святого Духа. Амінь. Встану я, молода рада заміжня (ім'я), ... Збережи мого чоловіка вінчаного (ім'я чоловіка) Від усякого лютого обставинах: Від боягуза, потопу, вогню, меча, Злих людей, своїх і моїх гріх. Дайте рабу Божому (ім'я чоловіка) В руки сили, в голову розум, в серці помисли чисті, В будинок добро, в сім'ю любов! Допоможи, Господи. Амінь. Амінь. Амінь»* [8].

Отже, заклинання на багатство є популярними і донині. Люди вірять, що просячи у вищих сил збагачення, можуть швидко отримання зростання доходу та підвищення заробітної плати. Водночас зі зміною часу, змінюються і тенденції. Нині крім паперових грошей, люди хочуть отримати від вищих сил дорогоцінні метали, криптовалюти, нерухомість, автомобілі. При цьому в магічних ритуалах часто використовується, дорога їжа як предмет розкоші. У той же час з'явився розподіл на заклинання для працюючих та непрацюючих жінок, для заманювання багатого нареченого, для швидкого збагачення. Все частіше звертаються до темних вищих сил, адже вони нібито можуть дати більше, ніж сили добра. Сучасні магічні тексти орієнтовані на замовляльню-заклинальну традицію минулого, модернізуються під впливом сьогодення. Їх розповсюдження мережі Інтернет швидше свідчить про те, що існує суспільний запит на подібну інформацію. Однак, лише на основі інтернет-джерел ми не можемо судити, наскільки активно ці матеріали практично застосовуються нашими сучасниками та сучасницями.

Список використаних джерел

1. Заклинання на гроші, які діють безвідмовно. URL: <https://sop.org.ua/?p=13830> (дата звернення: 09.03.2021).

2. Заклинання на гроші і багатство. URL: <https://zogo.info/zaklinannya-na-groshi-i-bogatstvo/> (дата звернення: 09.03.2021).

3. Чорна магія на гроші. URL: <https://promtek2000.com.ua/?p=32711> (дата звернення: 09.03.2021).

4. Заклинання для грошей щоб було багато. <http://jak.koshachek.com/articles/zaklinannja-dlja-groshej-shhob-bagato-bulo.html> (дата звернення: 09.03.2021).

5. Магічні заклинання на гроші. URL: <http://vidpoviday.com/magichni-zaklinannya-na-groshi/> (дата звернення: 09.03.2021).

6. Змова на багатство і процвітання. URL: <https://videointercoms.ru/uk/zagovor-na-bogatstvo-i-procvetanie-obryady-i-ritualy-na-dengi-i.html> (дата звернення: 09.03.2021).

7. Темна магія заклинання. URL: <https://velur.kiev.ua/temna-magiya-zaklinannya/> (дата звернення: 09.03.2021).

8. Як приворожити гроші. URL: <https://bt-women.com.ua/reactions/kak-privorozhit-dengi-zagovor-na-dengi-v-domashnih-usloviyah-inogda-rabotaet-6653.html> (дата звернення: 09.03.2021).

9. Сильні перевірені змови на дуже великі гроші. URL: <https://shelly.ru/uk/sovety/silnye-proverennye-zagovory-na-ochen-bolshie-dengi/> (дата звернення: 09.03.2021).

10. Замовляння-заклинання: на любов і гроші. URL: <https://www.google.com/amp/s/amp.clutch.net.ua/uk/astro/28044-zagovory-zaklinaniya-na-ljubov-i-privlechenie-finansov> (дата звернення: 09.03.2021).

ДИНАМІКА ЗМІН У ЕТНОПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Ятищук Оксана, кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Кінець 80-х – початок 90-х років характеризуються динамічними суспільно-політичними процесами, що були пов'язані з розпадом Радянського Союзу, здобуттям Україною незалежності. Піднімаються та стають актуальними питання формування державного суверенітету країни, утвердження української нації. Моральні, естетичні, філософські, релігійні та інші погляди складають національну самосвідомість, яка готує і формує соціальні потреби етносу та його інтереси [7].

У перехідні періоди соціальних та політичних змін значних перетворень зазнає не лише їх зовнішня, соціально-матеріальна сутність, а й внутрішній ідеальний, психічний світ людей, їх поведінкові стереотипи, ціннісні орієнтації та соціальні норми (психокультура) [1].

Як наголошує доктор політичних наук Співак В. М., «На рубежі третього тисячоліття Україна опинилася в силовому полі масштабних цивілізаційних змін, які охоплюють два суттєвих процеси: 1) процес демократизації – впровадження демократичних начал та відповідна перебудова держави і суспільства; 2) процес набуття Україною ознак постіндустріального (інформаційного) суспільства, якому властиве поряд із суспільно-політичним культурно-ціннісне забарвлення. За висловом вчених, процес демократизації переходить нині від фази експансії до фази консолідації. І якщо у фазі експансії домінують загальні риси розвитку, то фаза консолідації виявляє неповторно-специфічні особливості реакцій конкретних соціумів на демократичний виклик» [5].

Виходячи з того, що Україна багатонаціональна держава (на сьогоднішній день в Україні проживають представники більше 130 національностей), зрозуміло, що для стабільного розвитку України потрібно враховувати інтереси

та створювати необхідні умови для розвитку національних груп, які налічують на сьогодні близько 14 млн. осіб [4]

Враховуючи виклики ХХІ століття (анексія Криму, війна на Сході України), стає очевидною необхідність нової стратегії в етнополітичній сфері. І тут доводиться рахуватися із певним набором ідентичностей, який, згідно із дослідженнями учених політологів, включають у себе до десяти різних типів ідентичностей – соціальних, професійних, гендерних, територіальних, етнічних, культурних (національна, мовна, релігійна, цивілізаційна належність) та ін. [2, с. 5].

Відповідно змінився й етнічний склад населення: якщо за даними перепису населення 2001 року російська меншина в Україні становили 17 % відсотків, то 2015 року, за даними фонду «Демократичні ініціативи», вона зменшилася до 10 % (без Криму та окупованої частини Донбасу, де опитування зі зрозумілих причин не проводилося) [6, с. 124].

Подібний результат впливає і з опитування КМІС (2014 року), де «лише росіянином» себе означили 6,4% респондентів та «більшою мірою росіянином, як українцем» – 3,9 %. А також – із найновішого і, либонь, найґрунтовнішого (вибірка – понад 10 тисяч осіб) опитування Центру Разумкова, згідно з яким у грудні 2015 року росіянами себе назвали 9% респондентів [6, с. 125]. Саме у такий час активізується громадянське суспільство, зростає почуття патріотизму і громадянського самоусвідомлення українців усіх національностей і соціальних верств, їх консолідація як нації. [2, с. 7]

Війна завжди була і є досить серйозним випробуванням для усіх верств населення, але й вона об'єднує дуже багатьох людей проти спільного ворога: вони захищають свою Батьківщину, свою територію, свою країну, свій дім.

На сьогоднішній день Україна проходить досить важкий етап становлення та виборювання своєї незалежності. І як наголошує А. Колодій: «В сучасних умовах, на наш погляд, важливим є створення ґрунтовної концепції етнополітики в Україні, яка враховувала би тенденції глобального світу. Йдеться, зокрема, про врахування як зовнішніх, так і внутрішніх

чинників, що перешкоджають етнополітичній стабільності країни, перебувають у системно-структурній суперечності між державними та національними інтересами і цінностями в самому українському суспільстві. Вирішення етнополітичних проблем України потребує з боку держави як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних зусиль. Адже найвищою метою етнополітики України є створення оптимальних умов для гармонійного і перспективного розвитку у поліетнічній державі усіх етнонаціональних структур українського суспільства – української нації та національних меншин»[3, с. 32].

Список використаних джерел

1. Афонин Э. А. Великая коэволюция: Глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ. Київ: Парламентское издательство, 2003. 384 с.

2. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, Л. Нагорна. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.

3. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні. *Агора. Вип. 13: Революція відбулася: що далі?* Київ: Стилос. С. 22-36.

4. Кресіна І. О. Правові механізми запобігання та протидії сепаратизму в Україні. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 64.* Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 504 с.

5. Модернізація українського суспільства у світлі угоди про асоціацію з ЄС. Зб. тез. Київ: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2015. 140 с.

6. Рябчук М. Випробування війною: старі поділи і нові зв'язки у сьогоденному українському суспільстві. *Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, Л. Нагорна.* Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.

7. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/15629/> (дата звернення: 21.01.2021)